

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΗΛΙΩΤΗΣ

ΠΡΩΤΟΣ «ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ ΤΗΣ ΠΟΡΤΑΣ» ΕΝ ΚΡΗΤΗ.

Πενιχραὶ καὶ ἀντιφατικαὶ εἶναι αἱ μέχρι τοῦδε παρασχεθεῖσαι πληροφοροῖαι περὶ τοῦ Ῥεθυμνίου Ἀνδρέου Μηλιώτη, τοῦ γνωστοῦ κυρίως ἐκ τῆς δράσεώς του κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος. Αἱ περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις περιορίζονται, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἰς ὅσα σχετικῶς διέλαβεν ὁ Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλῆς καὶ εἰς ὅσα, ἐκ τούτου καὶ τῆς ζώσης παραδόσεως ἀντλῶν, ἔγραψεν ὁ ἱστορικὸς Βασ. Ψιλᾶκης.

Ὁ πρῶτος, διηγούμενος τὰ γεγονότα τῆς τελευταίας περιόδου τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδακος, ἀναφέρει ὅτι ὁ τοῦρκος ἀρχιστρατήγος Κιοπρουλῆς, προκειμένων διαπραγματεύσεων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Ἑνετῶν, διέταξε τὸν Μέγαν Διερμηνέα Παναγιωτάκη Νικουσίον νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς δύο ἐντεταλμένους διὰ τὰς διαπραγματεύσεις Πασάδες, ἀλλὰ ἐκράτησε πλησίον του τὸν Ἀνδρέαν Μηλιώτην, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἰδιαιτέραν ἐκτίμησιν καὶ ἐμπιστοσύνην, λόγῳ τῆς «ταπεινοσύνης» αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀνέθετεν εἰς αὐτὸν διαφόρους ἀποστολάς, ἀναβιβάσας αὐτὸν «εἰς σὲ τιμὴ ἀξιότατη»¹.

Ὁ Ψιλᾶκης, ἐξ αὐτοῦ προφανῶς ἀντλῶν, παριστᾷ τὸν Μηλιώτην ὡς «ἕτερον οὐχ' ἦτιον ἐπιτήδειον (τοῦ Παναγιωτάκη Νικουσίου) διερμηνέα καὶ διπλωμάτην καὶ σύμβουλον» τοῦ τούρκου ἀρχιστρατήγου². Κατὰ τὴν ἀφήγησιν περαιτέρω τῶν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Χάνδακος γεγονότων, ἄγνωστον πόθεν ἀντλῶν, πιθανώτατα ὅμως ἐκ τῆς ζώσης παραδόσεως, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Μηλιώτη ὡς ἐθνομάρτυρος, περιγράφων, πῶς ὁ ἐκ Μαργαριτῶν τοῦ Μυλοποτάμου εὐγενῆς καὶ εὐπορώτατος οἰκογενειάρχης, ἀρνηθεὶς νὰ ἐξομώσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ καὶ κατηγορηθεὶς ὅτι εὗρισκετο εἰς μυστικὰς διαπραγματεύσεις διὰ τὴν ἐπαναφο-

¹) Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ, Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος, ἔκδ. Ἀγαθ. Ξηρουχάκη, Τεργέστη 1908, σ. 536-7 στ. 23 κ.ἑξ. :

*«Τῶν δυνὸ μπασάδων ἔδωσε τοῦτον τὸν Μπαναγιώτη
κ' ἐκράτηξε μὲ λόγου του Ἀνδρέα τὸ Μηλιώτη.
Κ' εἰς τὴν ταπεινοσύνη του τὸν ἤθελε (γραπτ. ἤχενε) γνωρίσει
τοῦτον ὁ βηζύρης πιστικὸ κ' εἶχεν τὸν ἀγαπήσει.
Ὅ,τι κι' ἂν ἤθελε γενῆ, τὸν ἔστειλε νὰ σάζη,
κ' εἰς σὲ τιμὴ ἀξιότατη πλείσια τὸν ἀνεβάζει».*

²) Β. Ψιλᾶκη, Ἱστορία τῆς Κρήτης, Χανιά 1909 Β', σ. 338.

ρὰν τῶν Ἑνετῶν εἰς τὴν νῆσον, ἀπήχθη καὶ ἀπηγχονίσθη εἰς τὴν θέσιν Πλάκα τῆς περιοχῆς Μαγαριτῶν ἐπὶ ἰδικοῦ τοῦ ἐλαιοδένδρου, ἀκουομένου μέχρι σήμερον «τοῦ Μηλιώτη ἢ κρεμάλα»³. Ἐκθέτει ἀκολούθως τὰ κατὰ τὴν τύχην τῆς περιουσίας του, κατανεμηθείσης μεταξὺ Ἐφκαφίου καὶ τῶν δημίων του, μικροῦ μέρους μόνον, συγκεκριμένως τοῦ καλουμένου Κόκκινο Μετόχι, ἀπομείναντος εἰς τὴν χήραν αὐτοῦ Κορμαρόλαν. Τὸ κτῆμα τοῦτο ἡ χήρα ἀφιέρωσεν, ἀναχωρήσασα διὰ παντὸς εἰς Ἑνετίαν, εἰς τὴν Μονὴν Ἀρκαδίου, ἡ ὁποία καὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων τὸ κατέχει⁴.

Εἰς τὰς ὡς ἄνω πενιχρὰς πληροφορίας προσθέτω διὰ τοῦ παρόντος μελετήματός μου τὰς ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου προκυπτούσας, ἐκ τῶν ἐν ἐπιμέτρῳ δημοσιευομένων ἐν μεταφράσει ἐγγράφων. Προσθέτω ἐπὶ πλέον ὅσα στοιχεῖα ἔκρινα ἀπαραίτητα διὰ τὴν διασάφησιν τῶν πληροφοριῶν τούτων, καὶ ἐν γένει τῆς προσωπικότητος τοῦ Ρεθυμνίου νεοφανοῦς ἄρχοντος.

Ἡ οἰκογένεια Μηλιώτη ἦτο ἐκ Ρεθύμνης καὶ ἐκεῖ τὰ περισσότερα μέλη τῆς ἦσαν ἐγκατεστημένα. Οὕτω οἱ *Miglioti* περιλαμβάνονται ὡς *cittadini originari di Rettimo* εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Λάμπρου δημοσιευθέντα κατάλογον τῶν Κρητικῶν Οἴκων⁵. Τὰ ὑπ' ἀριθ.

³) Ψιλάκη, αὐτ. Γ', σ. 61. Δι' ἐπιτοπίου ἐρεύνης ἐξηκρίβωσα ὅτι σώζεται εἰσέτι ἡ περὶ Μηλιώτη παράδοσις. Τὸ μνημονευθὲν ἐλαιόδενδρον εὑρίσκεται εἰς τὴν ἄκρην μεγάλου ἐλαιῶνος, παρὰ τὴν παλαιὰν ὁδὸν ἀπὸ Πέραμα εἰς Μαγαριτες. Τὰ ἐρείπια τῆς οἰκίας Μηλιώτη, τὸ «ἀρχοντικὸ ἀλώνι» καὶ τὸ «ἀρχοντικὸ περιβόλι», δεικνύουν καὶ σήμερον οἱ χωρικοί.

⁴) Ὁ ἀείμνηστος μητροπολίτης Κρήτης Τιμόθεος Βενέρης ἀναφέρει εἰς τὸ ἔργον του «Τὸ Ἀρκάδι διὰ τῶν Αἰώνων», Ἀθῆναι 1938, σ. 55, περιγράφων τὸ πυρποληθὲν κατὰ τὸ 1866 παλαιὸν ἡγουμενεῖον, ὅτι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ καὶ τρίτον δωμάτιον γνωστὸν ὡς «τῆς Μηλιώτισσας ἢ κάμερα», διότι ἐν τῷ δωματίῳ ἐκεῖνῳ διέμενον εἰς παρφημένην ἐποχὴν ἡ πλουσία ἀφιερῶτρια τῆς Μονῆς Μηλιώτισσα καὶ προσθέτει ὅτι θὰ ἀσχοληθῆ κατωτέρω περὶ Μηλιώτη καὶ Μηλιώτισσας. Παρὰ ταῦτα ὁμως οὐδὲν ἀναφέρει σχετικὸν περὶ αὐτῶν. Ὁ ἴδιος μοὶ εἶχε διηγηθῆ, ὅτι εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο ἦσαν ἀνηρτημένοι μέχρι τοῦ 1866 αἱ προσωπογραφίαι τοῦ Ἀνδρέου Μηλιώτη καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ Μηλιώτισσα, πλὴν τοῦ Κόκκινου Μετοχίου, εἶχε δωρήσει εἰς τὴν Μονὴν πολύτιμον δακτύλιον, ἀπολεσθέντα κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μονῆς τὸ 1866.

⁵) «Ν. Ἑλληνομνήμων» τ. 10, σ. 456. Εἰς Giorgi Miglioti ἀναφέρεται ἐπὶ ἐνετοκρατίας ὡς *ragone* (ἐπιμελητῆς) τῶν γαλερῶν Ρεθύμνης καὶ διαμερίσματος (βλ. Α. Ξηροχάκη, Ἡ Βενετοκρατουμένη Ἀνατολή, Κρήτη καὶ Ἐπτάνησος, Ἀθῆναι 1934, σ. 75). Ὁ παρὰ Pashley, *Travels in Crete*, London 1837, I, σ. 275, ἀναφερόμενος *Meliote*, ὡς χρησιμοποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ Sir Pulteney Malcom δι' ἀνασκαφὰς εἰς Ἀρβην Βιάννου, εἶναι μᾶλλον Μηλιώτης τὸ ὄνομα παρὰ μηλιώτης τὴν καταγωγὴν. Ἄν οἱ γνωστοὶ ἐκ Κερκύρας

3 και 5 ἐν ἐπιμέτρῳ δημοσιευόμενα ἔγγραφα ἐπιβεβαιοῦν πράγματι ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Μηλιῶται, Φραγκιάς και Ἐνδρέας, εἶχον κατοικίας λίαν ἀξιολόγους ἐν Ῥεθύμνῳ εἰς τὸ και σήμερον λεγόμενον Μακρὸ Στενό⁶, εἰς τὰς ὁποίας και διέμενον, ἐπὶ τινα χρόνον μάλιστα μετὰ τὴν πῶσιν τῆς πόλεως εἰς τοὺς Τούρκους. Τὸ ὅτι εἶχον ἀγροτικὴν παρουσίαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπαρχίας Ῥεθύμνης (βλ. ἔγγρ. 2)⁷ ἐπιβεβαιοῖ τὴν μόνιμον αὐτῶν ἐν Ῥεθύμνῳ ἐγκατάστασιν. Ἐν τούτοις εἰς τὸ ἔγγραφον 7 ὃ ἤδη ἐν Χάνδακι ἐγκατεστημένος Μηλιώτης φέρεται ὡς καταγόμενος ἐκ Μαργαριτῶν και τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ τὸ ἔγγραφον 11, ὅπου εἰς κάτοικος γειτονικοῦ τοῦ χ. Μαργαριτες μετοχίου μισθώνει ἑαυτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἐνδρέου. Ἡ ζῶσα παράδοσις και ἡ πράγματι γενομένη ἐκχώρησις τοῦ ἀγροκτήματος Κόκκινο Μετόχι εἰς τὴν Μονὴν Ἀρκαδίου καθιστοῦν λίαν πιθανὴν τὴν ἐκδοχὴν ὅτι ὁ Ἐνδρέας Μηλιώτης ἦτο πράγματι ἐκ Μαργαριτῶν, εἶχεν ὅμως ἐγκατασταθῆ εἰς Ῥεθύμνον, ὁπόθεν πιθανώτατα εἶλκε τὴν καταγωγὴν ἢ οἰκογένειά του. Ἀπὸ τὸ ὄνομα Μηλιώτης θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συμπεράνη τις ὅτι ἡ ἀπωτέρα καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας ἦτο ἐκ τῆς νήσου Μήλου⁸.

Τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἐνδρέου μανθάνομεν ἐκ τῶν ἔγγράφων τὰ ὀνόματα τοῦ πατρὸς Πανᾶ (δηλ. Παναγιώτου) ἢ Γιαννᾶ (μεγεθυντικὸν τοῦ Γιάννης)⁹, τοῦ ἀδελφοῦ του Φραγκιά (δηλ. Φραγκίσκου), τοῦ

στρατιωτικοὶ Μηλιῶται εἶχον καταγωγὴν ἐκ Κρήτης, δὲν γνωρίζω φαίνεται ὅμως τοῦτο, λόγῳ τῆς γενομένης εἰς τὴν Ἐπτάνησον μετοικεσίας Κρητῶν, λίαν πιθανόν. Οἰκογένεια Μηλιώτη ὑπάρχει σήμερον εἰς τὸ χωρίον Ζάκρος Σητείας, δὲν δύναμαι ὅμως νὰ βεβαιώσω ὅτι εἶχε σχέσιν μετὰ τῆς τῶν Μηλιωτῶν Ῥεθύμνης.

⁶) Μετωνομάσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς Οὐζοῦν Σοκάκ, ἦτοι Μακρὸ Σοκάκι. Βλ. Ν. Σταυράκη, Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1890, σ. 105. Πιθανόν μεσολαβῆσει τοῦ Μηλιώτη ἐδωρήθη ὁ ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ναὸς τῆς «Κυρίας τῶν Ἀγγέλων» ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ τῆς Ῥεθύμνης Γαζῆ Χουσεῖν Πασᾶ εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς πόλεως ταύτης (βλ. Ψιλάκη, Γ', σ. 72) καθ' ὃν τρόπον ἐν Χάνδακι, μεσολαβῆσει τοῦ Παναγιωτάκη Νικουσίου, παρεχωρήθη ὁ ναὸς τοῦ Ἀγ. Ματθαίου.

⁷) Περὶ τοῦ ἐν τῷ ἔγγραφῳ ἀναφερομένου χωρίου βλ. ὑποσ. 36.

⁸) Μεταξὺ Μήλου και Κρήτης ὑπῆρξαν ἀνεκαθεν στεναὶ σχέσεις και πικνὴ ἐπικοινωνία. Ὁ Ἀδάμας, τὸ ἐπίνειον τῆς Μήλου, ἀπφκίσθη τὸ 1844 ὑπὸ Κρητῶν προσφύγων.

⁹) Τὸ ὄνομα Πανᾶς, ἐξ οὗ και ἐπίθετον Πανάκης, ἦτο ἄλλοτε σύνηθες ἐν Κρήτῃ (βλ. Τ. Α. Η. Κῶδ. 4, σ. 374). Βλ. περὶ οἰκογενείας Πανᾶ ἐν ἐφημ. «Δρασις» 15 Αὐγ. 1933, φ. 427 (ἄρθρ. Γ. Οἰκονομίδου, Ἡ καταγωγὴ τοῦ Θεοτοκοπούλου). Γιαννᾶς ἦτο τὸ μικρὸν ὄνομα τοῦ ἐπιβοήτου Σκορδίλη, Γραμματικοῦ και τούτου τῆς Πόρτας· βλ. Ποίημα Παύλου Πρεσβυτέρου στίχ. 74 και 107 («Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 392, 394).

θετοῦ αὐτοῦ υἱοῦ Λουκᾶ (υἱοῦ Φραγκιᾶ, πιθανῶς λοιπὸν ἀνεψιοῦ του ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ). Τὸ ὄνομα τῆς συζύγου Κορμαρόλας διέσωσεν ἡ ἐπιζῶσα ἐν τῇ κώμῃ τῶν Μαργαριτῶν παράδοσις¹⁰. Καὶ σήμερον τὸ ὄνομα τοῦτο, ὡς Κορμαρώ, ἄνευ τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως, χρησιμοποιεῖται ἐκεῖ ὡς βαπτιστικόν. Ἐκ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ περὶ αὐτῆς παραδιδομένου, ὅτι μετὰ τὸν ἀπαγχονισμόν τοῦ συζύγου αὐτῆς μετόκησεν ὀριστικῶς εἰς Ἐνετίαν, καταφαίνεται ἡ ἐξ Ἐνετῶν καταγωγὴ αὐτῆς.

Ὡς εἶδομεν, ὁ Ἀνδρέας Μηλιώτης ἦτο ἤδη ἐγκατεστημένος εἰς τὸ Ῥεθύμνον, ὅτε ἐγένετο ἡ πολιορκία καὶ ἡ ἄλωσις τῆς πόλεως κατὰ τὸ 1646, ὅπου ἐξηκολούθησε νὰ διαμένῃ καὶ μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Τούρκων, πληρώνων εἰς τούτους τὸν ἐπιβληθέντα κεφαλικὸν φόρον¹¹. Φαίνεται ὅτι κρὸς διατήρησιν τῆς ἐν τῇ πόλει καὶ ἔξω ταύτης περιουσίας του δὲν ἠκολούθησε τοὺς χριστιανοὺς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι καὶ πρὸ καὶ κατὰ τὴν ἄλωσιν ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν, φεύγοντες εἰς Χάνδακα καὶ Ἐπτάνησον. Ἡ περιουσία των διὰ σουλτανικοῦ διατάγματος κατέστη βακουφική, ὡς ἄλλως τοῦτο συνέβη δι' ὅλας τὰς ἐν τῇ πόλει Ῥεθύμνης περιουσίας¹². Ἀλλὰ τοῦτο ἀπετέλεσε προστασίαν μᾶλλον ἢ πραγματικὴν ἐπιβάρυνσιν τῆς περιουσίας των. Δὲν γνωρίζομεν ἐπὶ πόσον χρόνον μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁ Ἀνδρέας καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Φραγκιᾶς παρέμειναν ἐκεῖ. Αἴφνης, καὶ διὰ λόγους ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς, τοὺς βλέπομεν ἀναχωροῦντας ἐκ Ῥεθύμνου καὶ καταφεύγοντας κρύφα εἰς τὸν πολιορκούμενον Χάνδακα. Ἡ περιουσία των ἐδημεύθη καὶ ἐπωλήθη εἰς τινα Ἀχμέτ Ἀγᾶν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ φυγὴ τῶν δύο ἀδελφῶν ἐχαρακτηρίσθη—καὶ ἦτο πράγματι—ὡς ἐχθρική κατὰ τῶν Τούρκων πράξις.

¹⁰) Εἰς τὰ ἐγγράφα τῆς Μονῆς Ἀρειοῦ («Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 52) ἀπαντᾷ ὄνομα Κορναρόλα, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν εἶμαι βέβαιος ὅτι ἔχει σχέσιν μὲ τὸ Κορμαρόλα. Ἐπὶ ἐνετοκρατίας ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχεν οἰκογένεια εὐγενῶν Ἐνετῶν ὀνομαζομένη Κορμαρή: βλ. «Ἑλληνικά» Γ', σ. 350. Κορναρόλα θὰ ἦτο ἀρχικῶς μικρὰ κόρη οἰκογενείας Κορνάρων, Κορμαρόλα δὲ πιθανῶς οἰκογενείας Cormarin.

¹¹) Ἡ καταβολὴ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἐσήμαινε καὶ ἀποδοχὴν τῆς ὑποτελείας.

¹²) Τὸ φερμάνιον ἐκδοθὲν «μεσοῦντος τοῦ μηνὸς Σιεβάλ τοῦ ἔτους 1058» (23 Ὀκτωβρίου 1648), καθορίζει τὰ καταστήματα, τὰς ἀποθήκας καὶ τὸ βαρούσιον Ῥεθύμνης, τὰ χωρία Μέλαμπες καὶ Σπῆλι τῆς Ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου, τὰ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Ἀμαρίου χωρία Μέρωνας, Γένα καὶ Καλογέρου καὶ Κρουσώνας Μαλεβυζίου ὡς βακουφικά, ἀφιερούμενα διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἐν Ῥεθύμνῳ αὐτοκρατορικοῦ τεμένου Σουλτάν Ἰμπραχίμ (Τ.Α.Η. Κῶδ. Ἀφιερωτηρίων, σ. 277, βλ. καὶ *Tarihî Naima*, Δ' σ. 207).

Ἡ ἀπώλεια τῆς περιουσίας των ἐστενοχώρησε, φαίνεται, ὄχι ὀλίγον τοὺς Μηλιώτας. Αἱ φιλόδοξοι ἐπιδιώξεις τοῦ Ἀνδρέου δὲν ἱκανοποιήθησαν ἐν Χάνδακι. Τὴν τύχην τῶν ἐν αὐτῷ καταφυγόντων προσφύγων ἐκ Ῥεθύμνης παριστᾶ ἡμῖν ὁ ποιητὴς τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου ὡς αὐτόχρημα ἀξιοθρήνητον : ἐρρίφθησαν εἰς τοὺς ταρσανάδες, ὅπου πολλοὶ ἀπέθανον ἐκ τῶν κακουχιῶν καὶ παρέμειναν ἄταφοι εἰς τὰς ὁδοὺς¹³. Οἱ δύο ἀδελφοὶ δὲν θὰ ἔμειναν ἀσυγκίνητοι πρὸ τῆς οἰκτρᾶς αὐτῆς καταστάσεως. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γαζῆ Χουσεῖν Πασᾶς κατέβαλλε πᾶσαν προσπάθειαν προσηταιρισμοῦ τῶν ὀρθοδόξων τοῦ Χάνδακος—χρησιμοποιοῦν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καταλλήλως τὸν ὀρθόδοξον μητροπολίτην Κρήτης Νεόφυτον Πατελάρον—ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑνετῶν αὐτῶν, ῥίπτων προκηρύξεις, δι' ὧν ὑπέσχετο ἀμοιβὰς καὶ ἀποδόσεις περιουσιῶν¹⁴. Οἱ ὡς ἄνω λόγοι, συνδυαζόμενοι μὲ τὸ ἀβέβαιον τοῦ ἀγῶνος καὶ τὴν μᾶλλον ἀπαισιόδοξον διὰ τοὺς Ἑνετοὺς πρόγνωσιν ἐκβάσεως τούτου¹⁵, ὥθουν πολλοὺς τῶν ἐγκλείστων εἰς τὸ νὰ αὐτομολοῦν πρὸς τὸν πολέμιον, ἀνα-

¹³) *Κ' εἰς τὰ Φρασκιά τσ' ἐπήγασι, βγαίνουν, τὸν τόπον πιάσαν,
κι' ἔπιασι πλείσιο τὸ νερὸν πολλότατοι κι' ἐσκάσαν·
κι' ἄλλοι 'ς τὸ Κάστρο πήγασι, βάνου τσοι στ' ε ἄρσανάδαις,
κι' ἀγκαλιαστοὶ ποθαίνασι τέκνα μὲ τοὶ μανάδες.
Γυμνοὶ ἦτονε καὶ ἄταφοι κ' ἐκείτουντα σιτὸν δρόμον
κ' οἱ μωῖγες τσ' ἐσκεπάζασιν ἀπὸ τὸν τόσον βρωμόν.
Στὴν Κρήτην, ὅπου ἦτονε Χριστιανοί, δὲν ἦρ' ἐλεημοσύνην,
ὄχι, μὰ τοὶ γογγύζασι μὲ πλείσιαν κακωσύνην.
Σωπαίνω σ' ὅ,τι ἐπάθασι, κι' ὡς ἐδεπὰ τ' ἀφίνω,
κι' οὐδένα δὲν κακολογῶ, οὐδὲ καὶ κατακρίνω.*

(Μ π ο υ ν ι α λ ῆ, στ. 9-18 τῆς σελ. 197).

*Εἶδα πὼς σιὰ κανιούνια σου ἀποθαῖναν
κι' οὐδένας δὲν τὰ κύνταζε τὰ ξέναν.*

(αὐτόθι. στ. 21-22 τῆς σελ. 139).

¹⁴) Βλ. Andrea Valiero, Storia della Guerra di Candia, Trieste 1859, I, σ. 181 «entro la quale gittava con le frecce molti viglietti, che esortavano le milizie e il popolo alla resa, e cid si con l' essagerazione delle forze ottomane, si con l' offerta di buonissimi trattamenti. Fu osservato, che queste carte erano la maggior parte sottoscritte da un tal Tomaso Patelaro, dichiarato da' Turchi metropolitano del regno, e da un certo capitano Carlino che fuggito di Candia avea rinnegata la fede».

¹⁵) Μεταξὺ 1645 καὶ 1653 οἱ Ἑνετοὶ εἶχον προβῆ δις εἰς βολιδοσκοπήσεις δι' εἰρήνην μὲ τοὺς Τούρκους, κατὰ δὲ τὸ 1648, δύο ἔτη δηλ. μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ῥεθύμνης, ἦσαν τόσοι οἱ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης θιασῶται ἐν Ἑνετίᾳ, ὥστε ἐπεκράτησαν παρὰ τῇ Συγκλήτῳ σκέψεις ἐγκαταλείψεως τῆς Κρήτης, ἵνα δοθῇ τέρμα εἰς τὸν τόσῳ δαπανηρὸν πόλεμον (βλ. Le Comte D a r u, Histoire de Venise, VII, σσ. 59, 61, 62, 66).

κτῶντες διὰ τῆς πράξεώς των ταύτης τὰς περιουσίας των. Συγκεκριμένως τοῦτο ἔχει παραδοθῆ ἔκ τουρκικῶν πηγῶν περὶ αὐτῶν τῶν Ῥεθυμνίων¹⁶.

Εἶναι εὐκόλον νὰ ἐννοηθῆ λοιπὸν διατὶ τὸ ἔτος 1653 οἱ δύο ἀδελφοὶ διέφυγον «*μὲ σημαίας ὑποταγῆς*»¹⁷ πρὸς τὰς γραμμάς τοῦ Ἰσλάμ, δηλώσαντες ὑποτέλειαν. Ἐὰν ἤδη ἔκτοτε προσεφέρθησαν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὸν κατακτητὴν, δὲν γνωρίζομεν, ἀφοῦ ἀτυχῶς οἱ κώδικες τῶν ἐτῶν ἐκείνων ἔχουν ἐξαφανισθῆ¹⁸. Ἡ κατόπιν τῆς ὑποταγῆς των ἀπόδοσις τῆς ἐν Ῥεθύμνῳ περιουσίας των¹⁹ δὲν δύναται ἀσφαλῶς νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἀμοιβὴ διὰ παρεχομένας ὑπηρεσίας, ἀφοῦ ἡ ἀπόδοσις τῶν περιουσιῶν εἰς τοὺς λιποτακτοῦντας εἶχε καθιερωθῆ ὡς καθολικὸν μέτρον. Φαίνεται ὅτι ἀμφοτέρω οἱ ἀδελφοί, κάτοχοι πλέον τοῦ τίτλου ἰδιοκτησίας των, ὑπογεγραμμένου ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Πασᾶ, ἐπανῆλθον ἐν Ῥεθύμνῳ. Ἡ περὶ τὸ Ῥεθύμνον καὶ ἀλλαχοῦ ἀγροτικὴ αὐτῶν περιουσία ἀπεδόθη καὶ αὕτη, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 ἐγγράφου.

Ἐξ ἐγγράφου τοῦ 1657²⁰, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Βελῆ Ἀγᾶ, Κιαγιᾶ τοῦ Γαζῆ Χουσεῖν Πασᾶ, πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Ἀνδρέας Μηλιώτης ἀνέλαβε διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κιαγιᾶ τὴν εἴσπραξιν τοῦ φόρου αἰγοπροβάτων πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ διαμερίσματος Ῥεθύμνης, λειτούργημα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν ἐξαιρετικὴν εὐνοίαν ἧς ἐτύγγχανεν οὗτος ἔκτοτε. Τὸ 1658, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνάκλησιν ἐκ Κρήτης τοῦ ῥηθέντος ἀρχιστρατήγου, διαβλέποντες οἱ Μηλιῶται τὸν κίνδυνον διαμφισβητήσεως τῶν ἀνακτηθέντων ἐπὶ τῆς περιουσίας των

¹⁶) Βλ. *Tarih-i Naima*, Δ', σ. 233: «... οἱ δραπετεύσαντες καὶ ἐγκλεισθέντες ἐκ τούτων (τῶν Ῥεθυμνίων) εἰς τὸ φρούριον τοῦ Χάνδακος ἄπιστοι, εὐκαιρίας παρουσιαζομένης, ἐδραπέτευσον καθ' ὁμάδας ἐκεῖθεν καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὰ ἴδια».

¹⁷) Οἱ πρὸς τοὺς Τούρκους αὐτομολοῦντες προσέδενον λευκὸν ὕφασμα περὶ τὸν ἀνχένα ὡς σημεῖον ὑποταγῆς· βλ. καὶ «Κρητικὰ Χρονικά» Α', σ. 282.

¹⁸) Τὰς πλείστας τῶν ἐνταῦθα πληροφοριῶν ἀντλῶ ἐκ τοῦ μοναδικοῦ διασωθέντος κώδικος τῆς Ῥεθύμνης, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀποστείλει κατὰ τὸ 1932 εἰς τὸ Μεταφραστικὸν Γραφεῖον Ἡρακλείου ὁ τότε Ἐπίσκοπος Αὐλοποτάμου ἀείμνηστος Τιμ. Βενέρης καὶ ὁ Νομάρχης Ῥεθύμνης Γ. Σήφακας. Οἱ λοιποὶ ἐξαιρετικῶς πολῦτιμοι κώδικες τοῦ Ἱεροδικείου Ῥεθύμνης, οἱ ὑπ' ἐμοῦ ταξινομηθέντες τὸ 1939, ἐξηφανίσθησαν, πωληθέντες ὡς ἄχρηστος χάρτης, μετὰ τὴν λήξιν τῆς Κατοχῆς!

¹⁹) Βλ. ἐγγράφον ἀριθ. 3. Τὸ ἐν Ῥεθύμνῳ ἀκίνητον τὸ πωλούμενον εἰς τὴν Ὀρούσαν (ἐγγρ. ἀρ. 5) δὲν φαίνεται νὰ ἀπεδόθη ἢ νὰ διεξεδικήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μηλιώτη.

²⁰) Τοῦτο εἶναι ἀχρονολόγητον, ἀλλ' ἐκ τῆς σειρᾶς καταχωρήσεως φαίνεται ὅτι ἐγγράφη τὸ 1657.

δικαιωμάτων ἐκ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ προστάτου των, ἐζήτησαν τὴν ἐξασφάλισιν τούτων διὰ ἱεροδικαστικῆς ἀποφάσεως βάσει τοῦ χορηγηθέντος εἰς αὐτοὺς τὸ 1653 τίτλου²¹.

Ἐν τῷ ἔγγραφῳ ἀναγνωρίσεως τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4 ἐγγράφου ἀναγνωρίσεως ὀφειλῆς χρέους εἶναι, ὡς πιστεύω, αὐτὸς ὁ Ἄνδρέας Μηλιώτης²², ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ αὐτὸ ἔτος 1658 ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Καπετάνιου, τίτλον τὸν ὁποῖον εἶναι ἄγνωστον πότε περιεβλήθη. Τὸν τίτλον Καπετάνιος ἔφερον οἱ χριστιανοὶ πρόεδροι τῶν χωρίων μετὰ τὴν ὀλοσχερῆ κατάκτησιν τῆς νήσου, ὡς παρακολουθεῖ τις ἐκ τῶν ἐγγράφων τοῦ Τ.Α.Η.²³ Κατὰ τὴν ἐνδιάμεσον περίοδον ἀπὸ τῆς ἀποβάσεως τῶν Τούρκων μέχρι τῆς τελικῆς αὐτῶν ἐπικρατήσεως μόνον τὸν Ἄνδρέαν τοῦτον συναντῶ φέροντα τὸν τίτλον τοῦ Καπετάνιου. Ὑποθέτω ὅτι οὗτος ἐδίδετο τότε εἰς τοὺς προεδρεύοντας ὀλοκλήρου ἐπαρχίας, ἴσως δὲ καὶ εὐρυτέρου ἔτι διαμερίσματος.

Λόγω τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν τουρκικῶν κωδίκων Ῥεθύμνης τῶν ἐτῶν 1659 - 1669 στερούμεθα πληροφοριῶν σχετικῶν πρὸς τὸν Ἄνδρέαν Μηλιώτην κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα. Ἡ πληροφορία ὅμως τοῦ Μπουνιαλῆ²⁴, εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ πιστοποιήσῃ ὅτι ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἄνδρέας εἶχε καταλάβει ἐξέχουσας θέσιν πλησίον τοῦ τούρκου ἀρχιστρατήγου Κιοπρουλῆ Ἀχμέτ Πασᾶ, παρέχων πλέον συστηματικῶς τὰς ὑπηρεσίας του πρὸς τακτοποίησιν μάλιστα, φαίνεται, τῶν ὑποθέσεων μεταξύ Τούρκων καὶ Χριστιανῶν. Ἡ «ἀξιότατη τιμὴ» εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν Μπουνιαλῆν ἀνεβιβάσθη ὁ Ἄνδρέας Μηλιώτης ἦτο, φαίνεται, ἢ τοῦ Διερμηνέως, τοῦ κατόπιν συνηθέστερον καλουμένου Γραμματικοῦ τῆς Πόρτας. Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 10 ἐγγράφου, ὅπου ἀναφέρεται ὡς τέως ὑπηρετήσας Διερμηνεύς. Τούτου τὸν ἐκ νέου διορισμὸν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, εἰς διαδοχὴν τοῦ ὡς Διερμηνέως ὑπηρετήσαντος, ἀλλὰ διὰ παρανόμους ἐνεργείας ἀπολυθέντος Λουκᾶ, θετοῦ, ὡς εἶδομεν, υἱοῦ τοῦ Ἀνδρέου, ζητοῦν δι' ἀναφορᾶς των οἱ ὀραγιάδες τῆς νήσου Κρήτης.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Διερμηνέως ἢ «Γραμματικοῦ τῆς Πόρτας» τοῦ Πασᾶ ἐν Κρήτῃ ἐμφανίζεται ἀντιστοιχῶς ἀκριβῶς κατὰ τὴν περίοδον καθ'

²¹) Ὁ Γαζῆ Χουσεῖν Πασᾶς ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν μῆνα Ζιλχιτζέ τοῦ ἔτους 1068 (Αὐγούστον τοῦ 1658) βλ. Τ.Α.Η. Κῶδ. 1ος, σσ. 50, 53, 112, 118.

²²) Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀναφερόμενος Καπετάν Ἄνδρέας ἀναγκάζεται νὰ δανεισθῇ μεγάλο ποσόν, δὲν ἀποκλείει τὴν ταύτισίν του μὲ τὸν Μηλιώτην, ἔχοντα συνεχεῖς δοσοληψίας λόγῳ τῆς ιδιότητός του. Βλ. εἰς τὸ ἐν περιλήψει 5β ἐγγράφον, ὅπου ἀναγράφεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Μηλιώτης.

²³) Κῶδ. 11ος, σσ. 83, 94. Βλ. καὶ «Κρητικὰ Χρονικὰ» Β', σ. 342.

²⁴) Βλ. ἀνωτέρω σ. 546 καὶ ὑποσ. 1.

ἦν θεσπίζεται τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως τῆς Ὑψηλῆς Πύλης²⁵, ἀξίωμα ὅπερ πρῶτος κατέλαβεν ὁ γνωστὸς Παναγιωτάκης Νικούσιος, ὁ ὁποῖος σπουδαῖον ῥόλον ἔπαιξε κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως τοῦ Χάνδακος. Οἱ δύο Διερμηνεῖς εὐρίσκοντο, ἐνεργῶς δρῶντες, πλησίον τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀχμέτ Κιοπρουλῆ.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Γραμματικοῦ τῆς Πόρτας²⁶ ἦτο ἐξόχως τιμητικὸν καὶ ὁ κατέχων τοῦτο ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ὁμοεθνῶν εὐρυτάτης περιοχῆς, ὧν ἐκπρόσωπος τούτων καὶ διεκπεραιωτῆς πάσης φύσεως ὑποθέσεών των πλησίον τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν. Κύριον μέλημα εἶχε τὸ ἔργον τῆς εἰσπράξεως καὶ συγκεντρώσεως, μέσῳ τῶν Κετχουντάδων (Προέδρων) καὶ Καπετάνιων τῶν χωρίων, τοῦ κεφαλικοῦ φόρου καὶ τῆς τακτοποιήσεως πάσης ἄλλης φορολογικῆς ὑποχρεώσεώς των. Ἐκ τούτου εὐρίσκετο εἰς στενωτάτας σχέσεις μετὰ τοῦ Δεφτερδάρη (Ἀρχιλογιστοῦ) καὶ τοῦ Πασᾶ τῆς περιφερείας. Φυσικὸν ἦτο, λόγῳ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ λειτουργήματος τῶν Γραμματικῶν, νὰ ἐδημιουργοῦντο συχνὰ ἰσχυρὰ παράπονα τῶν χριστιανῶν ἐναντίον των, διὰ καταχρήσεις καὶ καταπιέσεις, πολλάκις δίκαια, διότι συχνότατα ἡ αὐθαιρεσία καὶ πλεονεξία ἐκίνει τούτους εἰς εὐκόλον πλουτισμόν. Παρὰ ταῦτα τὸ ἀξίωμα περιεβάλλετο δι' ἰδιαιτέρας αἰγλῆς καὶ οἱ Γραμματικοὶ τῆς Πόρτας ἐθεωροῦντο ὡς ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀρχοντολογίου.

Ὁ Ἀνδρέας, φέρων πλέον τὸ ἀξίωμα τοῦ Διερμηνέως καὶ Γραμματικοῦ τῆς Πόρτας τοῦ Πασᾶ, ἐγκαθίσταται εἰς τὸν ἀλωθέντα Χάνδακα. Τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἐγγράφων 6, 8 καὶ 9 βλέπομεν τεῦτον μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1671-3 πωλοῦντα καὶ διαθέτοντα τρεῖς οἰκίας, τὴν μίαν ἵνα χρησιμοποιηθῇ ὑπὸ τοῦ Κετχουντᾶ Ἀχμέτ ὡς βαλανεῖον (χαμάμι)²⁷, ἀπάσας κειμένας ἐν τῇ συνοικίᾳ Δεφτερδάρ. Ἀχμέτ Πασᾶ, οὐχὶ μακρὰν τοῦ Σεραγίου καὶ τῶν Δημοσίων Ἀποθηκῶν²⁸. Ἀναμ-

²⁵) Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθήναι 1925, βος, σ. 93-94. Εἰς τὸ ἀνέκδοτον χειρόγραφον τοῦ Νικολετάκη, τὸ ἀποκείμενον ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου, ἀναγράφεται κατάλογος τοιούτων ὑπὸ ἐπικεφαλίδα: «Ὅσους Γραμματικούς τῆς Πόρτας θυμοῦμαι», ἐξ οὗ ἐπληροφορήθη τὸν ἑλληνικὸν ἀντίστοιχον τοῦ τουρκικοῦ τίτλου των.

²⁶) Τὰ τοῦ Παπαρηγοπούλου τόμ. βος, σ. 83 κ.έξ. περὶ Γραμματικῶν εἶναι λίαν πενιχρά. Περὶ τῶν Γραμματικῶν τῆς Πόρτας ἐν Κρήτῃ θὰ ἀσχοληθῶ ἄλλοτε εὐρύτερον.

²⁷) Τὸ βαλανεῖον τοῦτο ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου τῆς οἰκίας Μηλιώτη δι' ἐξόδων τοῦ τότε διοικητοῦ Χάνδακος Ἰμπραχίμ Πασᾶ. Ἐσώζετο μέχρις ἐσχάτων ΝΔ τῆς κατεδραφισθείσης παλαιᾶς Νομαρχίας, γνωστὸν ὡς «Τοπλοῦ Χαμάμι», λόγῳ τοῦ κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς προσόψεώς του ἐντοιχισμένου μικροῦ τηλεβόλου (τόπ).

²⁸) Ἡ συνοικία Δεφτερδάρ, λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ τεμένου Δεφτερδάρ Ἀχμέτ Πασᾶ, τῆς παλαιᾶς δουκικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Μάρκου (ὄπου

φιβόλως ἐν τῇ πόλει ἐκέκτητο καὶ ἄλλας οἰκίας, τὰς ὁποίας πιθανῶς ἠγόρασεν ἀντὶ εὐτελοῦς τιμήματος ἢ ἔλαβεν ὡς δῶρον παρὰ τοῦ Πορθητοῦ. Εἰς τὰς δοσοληψίας του, πιθανῶς λόγῳ τῶν σπουδαίων του ἀσχολιῶν, τὸν ἐκπροσωπεῖ συνήθως ὁ θετὸς υἱὸς Λουκάς. Ἐν τῷ μεταξὺ, ἐκτελῶν τὰ χρέη του ὡς Γραμματικοῦ τῆς Πόρτας, εἰσπράττει τοὺς κατ' ἀποκοπὴν καὶ ἄλλους φόρους, ἀποδίδων λογαριασμὸν εἰς τὸν ἐκάστοτε Δεφτεροδάρην. Οὕτω τὸν βλέπομεν τὸ 1672 διακανονίζοντα διὰ τοῦ Λουκά ἐκκρεμῆ λογαριασμὸν τοῦ ἔτους 1670, καταβολῆς τῶν μουκατάδων τῶν χωρίων Ἀτσιπόπουλο καὶ Γάλος τῆς ἐπαρχίας Ῥεθύμνης.

Μέχρι τοῦ 1685 δὲν ὑπάρχουν πληροφοροίαι περὶ αὐτοῦ. Τὰ ἔγγραφα τῶν κωδίκων τοῦ Ἱεροδικείου τοῦ Χάνδακος σιωποῦν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι κατὰ τὴν ταραχώδη περίοδον²⁹, ἡ ὁποία διεδέχθη τὴν σχετικῶς ἤρεμον κατάστασιν τῶν πρώτων ἐτῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν, ὁ Μηλιώτης ἔχει πλέον παύσει νὰ εἶναι Γραμματικὸς τῆς Πόρτας καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο τὸν ἔχει διαδεχθῆ ὁ Λουκάς (ἔγγρ. ἀριθ. 10). Ὁ τελευταῖος ἤσκησε τὸ ἀξίωμά του, ἀντιθέτως πρὸς τὸν Ἀνδρέαν, κατὰ τὸν τρόπον πιεστικὸν διὰ τοὺς χριστιανοὺς καὶ διὰ τοῦτο, ὡς καὶ δι' ἐνεργείας ἄλλας ἀντιβαινούσας τὸν Ἱερὸν Νόμον τοῦ Ἰσλάμ καὶ τοὺς Κανονισμοὺς, ἐπαύθη σουλτανικῇ διαταγῇ. Τὸ ὅτι ὁ Μηλιώτης ἐπανεξελέγη ὑπὸ τῶν ῥαγιαδῶν, ὡς διατελέσας ἤδη ἱκανός, εὐθύς καὶ χρηστὸς Γραμματικὸς τῆς Πόρτας καὶ ὅτι μετὰ θερμῶν λόγων ζητεῖται ὁ διορισμὸς του παρὰ τῶν ῥαγιαδῶν, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ σταδιοδρομία του ὡς Διερμηνέως ἀπέβη οὐχὶ ἐπαχθῆς, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐξυπηρετικὴ διὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς νήσου, ὡς ἀντιστοίχως ὑπῆρξεν ἡ δραῖσις τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως Νικουσίου δι' ὅλους τοὺς Ἑλληνας.

Κατὰ τὸ 1685 ὁ Ἀνδρέας διαμένει ἐν τῇ κώμῃ τῶν Μαγαριτῶν³⁰, ἀφοῦ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 11 ἔγγραφον ὁ ἐκ τῆς κώμης ταύτης Κωνσταντῆς υἱὸς Φραγκιᾶ δηλώνει μίσθωσιν ἑαυτοῦ εἰς τὸν Μηλιώτην ἐνώπιον ἀντιπροσώπου τούτου εἰς τὸ Ἱεροδικεῖον Χάνδακος ὅπου ὑπήγετο ἱεροδικαστικῶς τὸ Μυλοπόταμον. Δὲν γνωρίζομεν κατὰ πόσον ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὸ λειτούργημα τοῦ Γραμματικοῦ. Ἡ παράδοσις ὁμῶς τὸν φέρει τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐγκατεστημένον εἰς τὴν

σήμ. ὁ κινηματογράφος «Μινῶα»), περιελάμβανε τὴν περιοχὴν τοῦ σεραγίου (Παλ. Νομαρχίας), τῶν παλαιῶν φυλακῶν καὶ τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Δημοσίου (Fondico), σιταποθηκῶν ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἐποχῆς, μέχρι τῆς καταπεσούσης κατὰ τὸ 1856 παρὰ τὰ Ἀκτάρικα παλαιᾶς πύλης τοῦ φρουρίου (Vultone).

²⁹⁾ Περὶ τοῦ τέλους τῆς τῶν ἐτῶν 1684-6 βλ. «Κρητ. Χρονικά» Β' σ. 320.

³⁰⁾ Οὕτω συναντᾶται πάντοτε εἰς τοὺς κώδικας τοῦ Τ.Α.Η. τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου.

κώμην τῶν Μαργαριτῶν. Ἐκεῖ διέμενον, ἄγνωστον ἀπὸ πότε, νεμόμενος τὴν ἐκτεταμένην περιουσίαν του. Πότε ἐνυμφεύθη τὴν Κορμαρόλαν, ὡς ἐσημειώσαμεν ἐξ Ἑνετῶν καταγομένην, εἶναι ἐπίσης ἄγνωστον. Πιθανὸν ὅμως ἀπὸ ἐτῶν, ἀφοῦ δέον νὰ ὑπολογισθῇ τὸ 1685 ἤδη γέρον³¹.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Ψιλᾶκη περὶ τοῦ τέλους αὐτοῦ ἐκ ζώσης παραδόσεως ἀναφερόμενα φαίνονται λίαν πιθανά. Τὸν μακρὰν ἤδη τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας μέγα δυνάμενον καὶ εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς διακείμενον Μηλιώτην, ἔχοντα σύζυγον Ἑνετὴν, εὐλογον ἦτο νὰ ὑποπτευθοῦν οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ Ἑνετία εὐρίσκετο εἰς ἐμπόλεμον πρὸς τὴν Ὄθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν κατάστασιν καὶ κατέβαλλε διὰ τῶν πρακτόρων αὐτῆς πᾶσαν προσπάθειαν νὰ θέσῃ καὶ πάλιν πόδα ἐπὶ τῆς Κρήτης. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἐπιχείρησις τῆς ἀποβάσεως Μοτσενίγκου τὸ 1692³², ἡ ὁποία, ἀπέτυχε μὲν, ἔθεσεν ὅμως εἰς κίνδυνον τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων ἐν Κρήτῃ καὶ ἐπέφερεν ὄχι μικρὰν ἔξαψιν τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου. Ἐνεργὸς ὑπῆρξεν ἡ συμμετοχὴ τοῦ τοπάρχου Ῥεθύμνης Καρᾶ Μουσᾶ Βέη διὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν ἀποβιβασθέντων εἰς τὴν περιοχὴν Χανίων Ἑνετῶν. Θεωρῶ πιθανὸν λοιπὸν ὅτι τότε³³ ἐγένετο ἡ σύλληψις καὶ ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Ἄνδρέου Μηλιώτη, ὡς ὑπονομεύοντος διὰ μυστικῶν συνεννοήσεων μὲ τοὺς Ἑνετοὺς τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Ἡ κατηγορία αὕτη, φαίνεται, δὲν ἦτο ἀστήρικτος καὶ ὁ μαρτυρικὸς αὐτοῦ θάνατος θὰ ἐξηγγίσει πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν χριστιανῶν ῥαγιαδῶν, ζητούντων ἤδη τὴν ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, τὸν ποτὲ συνεργάτην τῶν κατακτητῶν τῆς Νήσου.

³¹) Ἄν ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ῥεθύμνης (1646) ἦτο 25 ἐτῶν, τὸ 1685 θὰ διήνευε πλέον τὸ 65ον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

³²) Τὰ κατὰ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Μοτσενίγκου καὶ τὰ μετ' αὐτὴν ἀκολουθήσαντα ἐν Κρήτῃ γεγονότα διαφωτίζονται πλήρως εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ T.A.H. (βλ. Κῶδ. 8, ἀριθ. μεταφρ. 1162-1275). Περὶ τούτων θὰ διαλάβω ἄλλοτε ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ. Βλ. Pietro Garzoni, *Istoria della Republica di Venezia*, Venezia MDCCV, σ. 451 κ.ἑξ.

³³) Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ὁ ἀπαγχονισμὸς νὰ ἐγένετο κατὰ τὸ 1688, κατὰ τὰ τότε ἀκολουθήσαντα τὴν στάσιν τῶν γενιτσάρων ἐν Χάνδακι λίαν αἱματηρὰ γεγονότα: τὸν φόνον τοῦ Διοικητοῦ τοῦ φρουρίου Ζουλφικὰρ Πασᾶ, τὸν κατατεμαχισμὸν τοῦ ἀρχιαστυνόμου (Τουρνατζῆ Μπασῆ), τοῦ φρουράρχου καὶ τοῦ ἐπιστάτου (μουτεβελῆ) τοῦ τεμένους Ζουλφικὰρ Πασᾶ (Ἁγ. Αἰκατερίνα) κ.ἄ. Βλ. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pesth 1840, Γ', σ. 813.

1.

Κῶδιξ 1ος, σελ. 124. Ἀριθ. μεταφράσεως 86.

Ἐπεστάλη ἐκ μέρους τοῦ Βελῆ Ἀγᾶ³⁴.

Σοφολογιώτατοι Ἱεροδίκαι Ῥεθύμνης, Μυλοποτάμου, Ἁγίου Βασιλείου καὶ Ἀμαρίου.

Κοινοποιεῖται ὑμῖν δι, ἀναλαβὼν παρὰ τοῦ Δημοσίου τὴν εἴσπραξιν τοῦ φόρου τῶν αἰγοπροβάτων τῶν εὐρισκομένων εἰς τὰ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν ὑμῶν χωρία, ἀνέθεσα εἰς τὸν ἐπιδότην τοῦ παρόντος Μηλιώτην (Miliot) Ἀνδρέαν, φόρου ὑποτελῆ, ὅπως ἔλθῃ αὐτόθι καὶ προβῆ εἰς τὴν καταμέτρησιν τῶν ζώων καὶ εἴσπραξιν τοῦ φόρου τούτου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐγράφη καὶ ἀποστέλλεται ὑμῖν ἡ παροῦσα ἐπιστολή. Γενέσθω γνωστόν, ἅμα τῇ λήψει ταύτης, ὅπως, καθ' ὃν τρόπον ἐγένετο καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ἐξαιρουμένου ἐπὶ δέκα προβάτων ἑνὸς προβάτου, ἐπὶ δέκα αἰγῶν μιᾶς αἰγὸς καὶ ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἀρνίων καὶ ἐριφίων, εἴσπραχθῶν διὰ τὰ ἐναπομένοντα ζῶα δύο ἄσπρα δι' ἑκάστην κεφαλὴν προβάτου ἢ αἰγὸς καὶ ἀνὰ ἓν ἄσπρον δι' ἕκαστον ἀρνίον ἢ ἐρίφιον. Ἐὰν ζητήσῃ περισσότερα, μὴν ἐπιτρέπετε τοῦτο. Φροντίσατε ὅπως προβῆ οὗτος εἰς τὴν εἴσπραξιν καὶ συγκέντρωσιν τοῦ ποσοῦ καθ' ὃν τρόπον ἐν τῷ παρόντι ἀναφέρεται. Ἐπὶ τούτοις ἐστὲ ὑγιεῖς. (Ἀχρονολόγητον)³⁵.

Βελῆ.

2.

Κῶδιξ 1ος, σελ. 128. Ἀριθ. μεταφρ. 94.

Τίτλος ἰδιοκτησίας τοῦ Μηλιώτη.

Ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ χωρίου Ἐβλαβέο³⁶ τῆς ἐπαρχίας Ῥεθύμνης, τῆς κατακτηθείσης καὶ εἰς τὰς κτήσεις τοῦ Σουλτάνου προστεθείσης νή-

³⁴) Τοῦ εἰς ἄλλα ἔγγραφα Βελῆ Κετχουντᾶ. Ἦτο ἀντιπρόσωπος (Κετχουντᾶς, Κεχαγιᾶς ἢ Κιαγιᾶς) τοῦ τούρκου ἀρχιστρατήγου Γαζῆ Χουσεῖν Πασᾶ. Ἐλαβε μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ῥεθύμνης καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν μετέτρεψε τὴν ἀνατολικῶς τῆς πόλεως ἐκκλησίαν τῆς Μεσαμπελίτισσας ἢ τοῦ Ἁγ. Φανουρίου εἰς τέμενος καὶ τεκὲν ἐπ' ὀνόματί του, τῶν ὁποίων τὰ κτίρια διατηροῦνται καὶ σήμερον (βλ. Ψιλᾶκη, Γ', σ. 73 καὶ 77 ὑποσ. 1). Ἐσφαλμένως ὁ Ναϊμᾶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ἀναφέρει ὅτι ἀνήγειρε ταῦτα ὁ ἀρχιστράτηγος Γαζῆ Χουσεῖν Πασᾶς (βλ. T a r i h i N a i m a 4, σ. 373). Ἐὰν τῇ θανάτωσιν τοῦ προϊσταμένου του, ἐξετελέσθη καὶ οὗτος, δημευθείσης τῆς ἐν Κρήτῃ κολοσσιαίας περιουσίας του (βλ. T.A.H. Κῶδ. 4, σ. 53).

³⁵) Βλ. ὑποσημ. 20.

³⁶) Δὲν εἶμαι βέβαιος ὅτι ἀνεγνώσθη ὀρθῶς. Χωρίον ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ταύτην δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ῥεθύμνης, ἴσως ὅμως πρόκειται περὶ τοῦ χ. Λωβοχωρι (βλ. Σταυράκη, αὐτ. Πίναξ 4, ἀριθ. 389).

σου Κρήτης, κεῖται ἄγρος καὶ ἄμπελος ἐκτάσεως τεσσαράκοντα μουζουρίων μὲ γνωστὰ ὄρια, περιελθὼν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κατόχου του Πανᾶ³⁷, φόρου ὑποτελοῦς, εἰς τοὺς νομίμους υἱούς του Μηλιώτην Φραντζέσκον καὶ τὸν ἀδελφόν του Ἄνδρέαν, φόρου ὑποτελεῖς, κοιμισίας τῆς παρούσης ἐπιστολῆς. Καίτοι καὶ τὸ ἀκίνητον τοῦτο διατελεῖ εἰς τὴν κατοχὴν τούτων κληρονομικῶ δικαιώματι, ὁ Σπαχῆς³⁸ τοῦ χωρίου τούτου Χαλήλ, ἐνοχλεῖ καὶ φιλονικεῖ μετ' αὐτῶν, διαμφισβητῶν τὴν κατοχὴν. Μολονότι δὲ ἐνεφανίσθησαν οὗτοι ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικείου καὶ ἀπέδειξαν ὅτι ἡ περιουσία αὕτη ἀνήκε εἰς τὸν πατέρα των, ὁπότε καὶ ἐχορηγήθη αὐτοῖς ἱεροδικαστικὸς τίτλος ἰδιοκτησίας, ἕτερος, Ἱμπραχίμ ὀνόματι, καίτοι δὲν ἔχει εἰς χεῖράς του τίτλον τινά, ἐνοχλεῖ καὶ ἐπιτίθεται κατ' αὐτῶν. Συνεπεία τούτων ὁ ἐν ἐνεργείᾳ Ἱεροδίκης Ῥεθύμνης σοφολογιώτατος Μουσταφᾶ ἐφένδης δι' ἀναφορᾶς του πρὸς ἡμᾶς ζητεῖ ὅπως, ἀποφαινόμενοι καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, χορηγήσωμεν αὐτοῖς τίτλον ἰδιοκτησίας ἐκ μέρους τοῦ Δημοσίου. Ἐντελλόμεθα ὅθεν ὅπως, προκειμένου περὶ ἀκινήτων κληρονομικῶς μεταβιβασθέντων καὶ δυνάμει ἱεροδικαστικοῦ τίτλου ἀποκτηθέντων, μὴ ἐπιτρέπεται ἢ ἄνευ τίτλου τινὸς ἔξωθεν ἐπέμβασις καὶ ἀμφισβήτησις, οὕτω δὲ καὶ εἰς τὸν ὡς εἴρηται Ἱμπραχίμ, ὅστις στερεῖται παντὸς τίτλου. Μετὰ τὴν καθ' ἕκαστον ἔτος καταβολὴν εἰς τὸν ἰδιοκτήτην τῆς περιφερείας τῆς ἱερονομικῶς καθωρισμένης δεκάτης καὶ τῶν λοιπῶν φόρων, εἰς οὐδένα νὰ ἐπιτρέπεται ἢ ἔξωθεν ἐπέμβασις καὶ ἀνάμιξις. Ἐγγράφη μεσοῦντος τοῦ μηνὸς Σιεβάλ τοῦ ἔτους χίλια ἐξήκοντα ὀκτώ³⁹.

Διετάχθη ἐκ τοῦ Νέου Φρουρίου⁴⁰.

Ἐλήφθη τὴν ἰδίαν ἡμερομηνίαν.

3.

Κῶδιξ 1ος, σελ. 49. Ἀριθ. μεταφρ. 77.

Ἱεροδικαστικὴ ἀπόφασις τῶν ἀδελφῶν Φραγκιᾶ καὶ Ἄνδρέα, υἱῶν Μηλιώτη.

Οἱ φόρου ὑποτελεῖς κάτοχοι τοῦ παρόντος ἐγγράφου, ἀδελφοὶ Φραγκιᾶς καὶ Ἄνδρέας υἱοὶ Μηλιώτη, κάτοικοι τοῦ Βαρουσίου⁴¹ Ῥεθύμνης,

³⁷) Δύναται νὰ ἀναγνωσθῆ καὶ Γιαννᾶ. Βλ. ὑπόσημ. 9.

³⁸) Ἐνταῦθα μὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ τιμαριούχου.

³⁹) 6 Ἰουλίου 1658.

⁴⁰) Kalei Cedid ὀνόμαζον οἱ Τοῦρκοι τὸ φρούριον τῆς Φορτέτσας.

⁴¹) Ἡ λέξις ἐκ τῆς οὐγγρικῆς, σημαίνουσα τὸ προάστειον, τὸν περίξ τοῦ ἐσωτερικοῦ φρουρίου (Ἴτς Καλέ) καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν ἐξωτερικῶν τειχῶν κατοικούμενον χῶρον. Βαρούσια εἶχον τὰ Χανιά, τὸ Ῥέθυμνον καὶ ἡ Σητεία.

ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου κατέθεσαν καὶ ἐδήλωσαν ἕκαστος ἰδιαιτέρως τὰ ἀκόλουθα: "Ὅταν θεία βουλήσει ἠλώθη ἡ πόλις τῆς νήσου Κρήτης Ῥεθύμνον, εἶχομεν εἰς τὴν κυριότητα καὶ κατοχὴν ἀμφοτέρων μας μίαν οἰκίαν κειμένην ἐν τῇ συνοικίᾳ Οὐζοῦν Σοκὰκ τοῦ Βαρουσίου Ῥεθύμνης, συνορευομένην μὲ τὰ οἰκήματα Γρίτη καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν ἐκ τριῶν μερῶν, συνισταμένην ἐκ δώδεκα ἀνωγείων καὶ ἔνδεκα ἰσογείων δωματίων, ἐκ μιᾶς αὐλῆς μὲ ἐν φρέαο καὶ ἐξ ἑνὸς ἠρειπωμένου οἰκήματος, περιλαμβάνοντος τὰ ἐρείπια τοῦ Παπᾶ Τζέ, καὶ ἑνὸς κήπου. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως ταύτης, σουλτανικῶ διατάγματι, τὰ μὲν οἰκόπεδα τῶν οἰκιῶν μας ἐγένοντο βακουφικά, αἱ δὲ οἰκοδομαὶ των ἀπέβησαν ἰδιοκτησίαι μας, δυνάμεναι νὰ μεταβιβασθοῦν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώνωμεν εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν τῶν Βακουφίων ἐτησίως ἑκατὸν εἴκοσι ἄσπρα, ὡς φόρον βακουφικῆς γῆς. Ἀπεδέχθημεν ἐπίσης ἅμα τῇ ἀλώσει νὰ πληρώνωμεν τὸν κεφαλικὸν φόρον καὶ ἐξηκολουθήσαμεν νὰ διαμένωμεν ἐντὸς τῶν οἰκιῶν μας τούτων. Αἴφνης ὁμως, ἐγκαταλείψαντες ταύτας, ἀνεχωρήσαμεν κρύφα ἐντεῦθεν καὶ κατεφύγομεν εἰς τὸ φρούριον Χάνδακος. Τότε αἱ οἰκίαι μας ἐπωλήθησαν καὶ περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν κάποιου Ἀχμέτ Ἀγᾶ. Ὅμως ἡμεῖς, μετανοήσαντες διότι ἀνεχωρήσαμεν ἐντεῦθεν, ἐδραπετεύσαμεν πάλιν ἐκ Χάνδακος καὶ μὲ σημαίας ὑποταγῆς προσήλθομεν εἰς τὰς γραμμὰς τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἰσλάμ, ὅπου παρουσιασθέντες ἐνώπιον τοῦ ἐνδοξοτάτου ἀρχιστρατήγου Χουσεῖν Πασᾶ τῷ ἐδηλώσαμεν ὑποταγὴν καὶ ἐδέχθημεν νὰ πληρώνωμεν τὸν κεφαλικὸν φόρον. Τότε ηὐδόκησεν ὁ ἀρχιστράτηγος νὰ ἀπευθύνη διαταγὴν πρὸς τὸν Διοικητὴν Ῥεθύμνης Μεχμέτ Πασᾶν, συστήσας εἰς αὐτόν, νὰ ἀποδοθοῦν εἰς ἀμφοτέρους μας αἱ ὡς ἄνω περιγραφεῖσαι οἰκίαι μας ὑπὸ τύπον ἰδιοκτησίας, ὡς καὶ πρότερον, ἥτοι νὰ πληρώνωμεν κατ' ἔτος διὰ τὸ βακουφικὸν καταστὰν πλέον οἰκόπεδόν των τὸ καθωρισθὲν ποσὸν τῶν ἑκατὸν εἴκοσι ἄσπρων, χωρὶς νὰ καταβάλλωμεν ἄλλον τινὰ βακουφικὸν φόρον. Συμμορφούμενος ὁ εἰρημένος Μεχμέτ Πασᾶς πρὸς τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ ἀρχιστρατήγου παρέδωκεν εἰς ἀμφοτέρους ἡμᾶς τὴν οἰκίαν ταύτην, ἐφοδιάσας συνάμα ἡμᾶς διὰ τίτλου ἰδιοκτησίας, ὑπογεγραμμένου παρ' αὐτοῦ αἰτούμεθα νῦν, ὅπως, παρατηροῦντες τοῦτο, χορηγήσητε ἡμῖν, βάσει τούτου, νέον τίτλον κεκυρωμένον παρὰ τοῦ Ἱεροδικείου. Εἰπόντες ταῦτα, ἐπέδειξαν τὸν παρ' αὐτοῖς εὑρισκόμενον τίτλον, τὸν ὁποῖον παρατηρήσαντες, εὔρομεν φέροντα τὴν ὑπογραφὴν καὶ σφραγίδα τοῦ Μεχμέτ Πασᾶ καὶ χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους χίλια ἐξήκοντα τέσσαρα⁴². Ἐπειδὴ δὲ

⁴²) Τὸ ἔτος 1653 μ.Χ.

τὸ περιεχόμενον τούτου εἶναι καθ' ὅλα σύμφωνον πρὸς τὴν γενομένην δῆλωσίν των, ἀπεφασίσθη νὰ χορηγηθῇ αὐτοῖς ἱεροδικαστικὸς τίτλος ἰδιοκτησίας, ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐγράφη ἡ παροῦσα προᾶξις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Ζηλχιτζὲ τοῦ ἔτους χίλια ἐξήκοντα ὀκτώ⁴³.

Οἱ μάρτυρες: Ἀχμέτ Τσελεμπῆς γραμματεὺς, Μουσταφᾶ Μπεσέ, Γιουσούφ Βέης, Χασὰν Ἀγᾶς μοντεβελῆς, Σιαπὰν Ἀγᾶς κ.ἄ.

4.

Κῶδιξ 1ος, σελ. 54. Ἀριθ. μεταφρ. 103.

Τοῦ ἱατροῦ Γεώργη.

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Καπετὰν Ἄνδρέας, ὅστις ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Μόσχου υἱοῦ Πώλου, πληρεξουσίου ἐπιτρόπου τοῦ κληήρους ἱατροῦ Γεωργίου, κατοίκου τοῦ Βαρουσίου, κατέθεσε τὰ ἀκόλουθα: Εἶχον δανεισθῆ παρὰ τοῦ Ἀλῆ Μπεσέ, τοῦ ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γενιτσάρων πόλεως Ῥεθύμνης Μουσταφᾶ Ἀγᾶ, πενήκοντα ριάλια γρόσια, διὰ τὴν ἐξόφλησιν τῶν ὁποίων εἶχον ὑποδείξει ἐγγυητὴν τὸν ρηθέντα ἱατρὸν Γεώργιον. Ἐπειδὴ ὁμως νῦν δὲν ἔχω δυνάμεις νὰ πληρώσω τὸ ποσὸν τούτο, ὁ δανειστὴς ἀπήτησεν νὰ ἐξοφληθῇ τοῦτο παρὰ τοῦ ἐγγυητοῦ μου, ὅστις καὶ ἔδωκε πρὸς τὸν ἀναφερθέντα πληρεξούσιόν του Μόσχον τὰ πενήκοντα ταῦτα ριάλια γρόσια. Ταῦτα ἔλαβον ἐγὼ παρ' αὐτοῦ καὶ παρέδωκα εἰς τὸν δανειστὴν μου Ἀλῆ Μπεσέ καὶ οὕτω ἐλυτρώθην ἀπὸ τὸ χρέος μου. Νῦν ὁμως χρεωστῶ τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν πενήκοντα ριαλίων γροσίων εἰς τὸν ἱατρὸν Γεώργιον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπόσχομαι νὰ πληρώσω ταῦτα μετὰ παρέλευσιν πενήκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ παρόντος ἐγγράφου. Τῇ ἀπαιτήσῃ τοῦ ἐγγυητοῦ κατεχωρίσθησαν ταῦτα ὧδε τῇ δεκάτῃ πέμπτῃ τοῦ μηνὸς Μουχαρέμ τοῦ ἔτους χίλια ἐξήκοντα ἐννέα⁴⁴.

Οἱ μάρτυρες: Χασὰν Τσελεμπῆς τοῦ 73ου, Ἀχμέτ Τσελεμπῆς ἐκ Τεκίρ Ντάγ⁴⁵, Γιουσούφ Τσελεμπῆς διερμηνεὺς, Ἀλῆ Βέης ὑπάλληλος τοῦ Ἱεροδικείου.

⁴³) 20 Αὐγούστου 1658.

⁴⁴) 2 Ὀκτωβρίου 1658.

⁴⁵) Ραιδεστοῦ.

5.

Κώδιξ 1ος, σελ. 45. Ἄριθ. μεταφρ, 70.

Ἱεροδικαστικὴ ἀπόφασις τῆς φόρου ὑποτελοῦς Ὁρούσας⁴⁶ Χιώτισσας.

Ἡ γνωστὴ μὲ τὴν ὀνομασίαν Χιώτισσα Ὁροῦσα θυγάτηρ Ζαχαρία, φόρου ὑποτελής, κάτοικος τῆς συνοικίας Οὐζοῦν Σοκάκ⁴⁷ Ραμάζαν Τσαοῦς τοῦ Βαρουσίου πόλεως Ῥυθύμνης, ἐμφανισθεῖσα ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου κατέθεσε τὰ ἀκόλουθα: Ὅταν ἔφθασεν ἡ ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν θριαμβευτὴν ἀρχιστρατήγον Γαζῆ Χουσεῖν Πασᾶν διαταγὴ, ἡ ὁποία διελάμβανε νὰ πωληθοῦν αἱ ἐκ τῶν αὐτοκρατορικῶν βακουφίων ἐξαρτώμεναι οἰκίαι τῆς πόλεως Ῥεθύμνης, αἱ μὲν οἰκοδομιὶ ὑπὸ τύπον ἰδιοκτησίας, τὰ δὲ οἰκόπεδα δι' ἐτησίου κατ' ἀποκοπὴν τέλους, τότε ὁ ἐντεταλμένος τὴν φρούρησιν τῆς Ῥεθύμνης Μεχμέτ Πασᾶς διετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ὅπως προβῆ αὐτοπροσώπως ἢ διὰ πληρεξουσίου εἰς τὴν πώλησιν τῶν οἰκιῶν τούτων, εἴσπραξιν τοῦ ἀντιτίμου, κατάθεσιν τούτου εἰς τὸ Ταμεῖον καὶ καταχώρισιν τῆς πράξεως εἰς τὸ Ἡμερολόγιον. Τότε ἐπώλησεν ὁ Μεχμέτ Πασᾶς εἰς τὸν μουεζίνην Δερβίς Μεχμέτ, ἀντὶ τοῦ προκαταβληθέντος ποσοῦ τῶν εἴκοσι τριῶν ριαλίων γροσίων δι' ἀξίαν οἰκοδομῆς καὶ δεκαπέντε ἄσπρων ἐτησίου κατ' ἀποκοπὴν φόρου δι' ἐνοίκιον βακουφικῆς γῆς, ὑπὸ τύπον τελείας ἰδιοκτησίας καὶ ὅπως μεταβιβάζεται αὕτη ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, τὴν οἰκοδομὴν μιᾶς οἰκίας κειμένης ἐν τῷ Βαρουσίῳ Ῥεθύμνης καὶ ἐν τῇ ὡς ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσῃ συνοικίᾳ, συνισταμένης ἐκ τριῶν ἀνωγείων, τεσσάρων ἰσογείων δωματίων, δύο αὐλῶν καὶ ἐνὸς φρέατος, ἀνηκούσης εἰς τὸν πολέμιον πρὸς ἡμᾶς Ἀνδρέαν Μηλιώτην, συιορευομένης ἀφ' ἐνὸς μὲ Βαρκιᾶ⁴⁸ Μηλιώτη, ἀφ' ἐτέρου μὲ Μιχάλην Μέροζον, μὲ Μηλιωτοπούλαν ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους καὶ μὲ δρόμον. Μετὰ τὴν εἴσπραξιν τοῦ προαναφερθέντος τιμήματος, τὴν κατάθεσίν του εἰς τὸ Ταμεῖον καὶ καταχώρισιν τῆς πράξεως εἰς τὸ Ἡμερολόγιον, ἐφωδίασεν ὁ Μεχμέτ Πασᾶς τὸν ἀγοραστήν διὰ τίτλου ἰδιοκτησίας φέροντος τὴν ὑπογραφὴν καὶ σφραγίδα τοῦ Μεχμέτ Πασᾶ καὶ χρονολογίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ μηνὸς Σιεβάλ χίλια ἐξήκοντα τέσσαρα⁴⁹. Εἶτα ὁ εἰρημένος ἀγοραστὴς μουεζὶν Δερ-

⁴⁶) Ἄγνωστον εἰς ἐμὲ ὄνομα. Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ φραγκικοῦ ὀνόματος Ursa ἢ Ursula. Ὁρσα ἐλέγετο ἐν Πόντῳ κατὰ συγκοπὴν τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα Ὁρθοδοξία.

⁴⁷) Βλ. ὑποσ. 6.

⁴⁸) Θὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ τοῦ Φραγκιᾶ, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀνδρέου Μηλιώτη.

⁴⁹) 5 Αὐγούστου 1654.

βίς Μεχμέτ ἐπώλησε τὴν περιγραφεῖσαν οἰκίαν εἰς τὸν Ἰσμαήλ Βέην, κάτοικον τοῦ Βαρουσίου, παραδώσας αὐτῷ καὶ τὸν ἀνὰ χειρὰς του τίτλον ἰδιοκτησίας. Μεθ' ὃ ὁ Ἰσμαήλ Βέης, ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος πρὸ τοῦ θανάτου του, μοὶ ἐπώλησε τὴν οἰκίαν ταύτην ἐπὶ παρουσίᾳ μουσουλμάνων ἀντὶ τοῦ προκαταβληθέντος τιμήματος τῶν τριάκοντα πέντε ριαλίων γροσίων καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως καταβάλλω καθ' ἕκαστον ἔτος πρὸς τὸ βακούφιον δι' ἐνοίκιον γῆς δεκαπέντε ἄσπρα. Μοὶ ἔδωκεν ὁμοίως καὶ τὸν εἰς χειρὰς αὐτοῦ εὑρισκόμενον τίτλον ἰδιοκτησίας τῆς οἰκίας ταύτης. Αἰτοῦμαι νῦν ὅπως ἐρωτηθῶσιν οἱ ἐν τῷ Συμβουλίῳ τούτῳ παρόντες μουσουλμᾶνοι καὶ, ἀφοῦ ἐξετασθῇ ὁ ἀνὰ χειρὰς μου τίτλος ἰδιοκτησίας, μοὶ χορηγηθῇ νέος τοιοῦτος ἐπ' ὀνόμαί μου ἐκ μέρους τοῦ Ἱεροδικείου. Παρουσίασε τότε αὕτη τοὺς παρόντας ἐν τῷ Συμβουλίῳ τούτῳ Κούρι Μπεσέν, γενίτσαρον τοῦ 38ου τάγματος τῶν αὐτοκρατορικῶν γενιτσάρων, καὶ τὸν Γιουσοῦφ Χαλήλ, υἱὸν Ἀβδουλάχ, οἵτινες ἐρωτηθέντες κατέθεσαν, ὅτι πράγματι ὁ Ἰσμαήλ Βέης, ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος πρὸ τοῦ θανάτου του, ἐπώλησε τὴν οἰκοδομὴν τῆς περιγραφείσης οἰκίας εἰς τὴν Χιώτισσαν Ὁροῦσαν ἀντὶ τριάκοντα πέντε ριαλίων γροσίων καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώνη καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν τοῦ Βακουφίου δεκαπέντε ἄσπρα κατ' ἀποκοπὴν ὡς φόρον ἐνοικίου τοῦ οἰκοπέδου. Τότε ἐπὶ παρουσίᾳ μας, ἀφοῦ ἔλαβε τὸ ἀναφερόμεν τίμημα, ἔδωκεν εἰς τὴν Ὁροῦσαν τὸν παρὰ τοῦ ἀρχικοῦ ἀγοραστοῦ Δερβίς Μεχμέτ δοθέντα αὐτῷ τίτλον ἰδιοκτησίας. Μετὰ ταῦτα παρουσίασεν ἢ δηλοῦσα Ὁροῦσα τὸν τίτλον τοῦτον, τὸν ὁποῖον παρατηρήσαντες εὔρομεν ὅτι φέρει τὴν σφραγίδα καὶ ὑπογραφήν τοῦ Μεχμέτ Πασᾶ καὶ χρονολογίαν ἀρχᾶς τοῦ μηνὸς Σιεβάλ τοῦ ἔτους χίλια ἐξήκοντα τέσσαρα⁵⁰. Ἰδόντες δὲ ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ τίτλου τούτου εἶναι καθ' ὅλα σύμφωνον πρὸς τὴν γενομένην δήλωσιν τῆς εἰρημένης Ὁρούσας, ἀπεφασίσαμεν καὶ τὴν ἐκ μέρους τοῦ Ἱεροδικείου χορηγήσιν τοιοῦτου, καταχωρισθέντων ἅμα πάντων τούτων ἐνταῦθα κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ζηλκααδὲ τοῦ ἔτους χίλια ἐξήκοντα ὀκτώ⁵¹,

Οἱ μάρτυρες: Σοφολογιώτατος Ἰμάμης Γιαγχιᾶ Ἐφένδης, Κούρι Μπεσὲ τοῦ 38ου τάγματος, Γιουσοῦφ Χαλήλ υἱὸς Ἀβδουλλάχ, Ἀχμέτ Τσελεμπῆς διερμηνεύς, Ἀλῆ Μπεσὲ ὑπηρέτης τοῦ Ἱεροδικείου κ.ἄ.

5^α

Κῶδιξ 1ος, σελ. 86. Ἀριθ. μεταφρ. 145. [Περίληψις]

Κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικείου σύναψιν τοῦ γάμου Μιχαήλ

⁵⁰) Βλ. ὑπόσημ. 49.

⁵¹) 19 Νοεμβρίου 1658.

υίου Μουρίζου, κατοίκου τοῦ Βαρουσίου Ῥεθύμνης, μετὰ τῆς Νικολούδας Κουταροπούλας παρίσταται μεταξύ ἄλλων μάρτυς τῆς πράξεως ταύτης εἰς φέρων τὸ ὄνομα Μηλιώτης. 1 Ῥαμαζάν 1069⁵².

5β.

Κώδιξ 1ος, σελ. 103. Ἀριθ. μεταφρ. 146. [Περίληψις]

Κατὰ τὸν ἔλεγχον τῶν λογαριασμῶν τοῦ ἐν Ῥεθύμνῃ τεμένουσ καὶ τεκὲ τοῦ Βελῆ Ἀγᾶ, ἀναφέρεται εἰς Μηλιώτης, φόρου ὑποτελής, χρεωστῶν εἰς τὸ ἴδρυμα τοῦτο 750 ἄσπρα. Τέλη Ῥετζέπ 1069⁵³.

6.

Κώδιξ 3ος, σελ. 226. Ἀριθ. μεταφρ. 556.

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Μιχαλάκης Βλάχος, φόρου ὑποτελής, πληρεξούσιος ἐπίτροπος διὰ τὴν καιωτέρω ὑπόθεσιν ἐκ μέρους τοῦ Ἀνδρέου Μηλιώτη, φόρου ὑποτελοῦς, κατοικοῦντος πλησίον τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν⁵⁴ τῆς πόλεως Χάνδακος, τῆς πληρεξουσιότητος ταύτης πιστοποιηθείσης διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν Φιλίππου Μαυρομάτη καὶ Τζώριτζη Ἀνδρονίκου, καὶ κατέθεσεν ἐπὶ παρουσία τοῦ ὑπὲρ οὗ ὁ τίτλος οὗτος Τζώριτζη Σαλακλοῦ, υἱοῦ Κωνσταντίνου, τὰ ἀκόλουθα: Ὁ ἐντολοδόχος μου Μηλιώτης κέκτηται πλησίον τοῦ τεμένουσ Δεφτερδάρ Ἀχμέτ Πασᾶ⁵⁵ μίαν οἰκίαν ἀποτελουμένην ἐξ ἐνὸς καταστήματος καὶ δύο ἰσογείων δωματίων, συνορευομένην ἐκ δύο μερῶν μὲ ἀκίνητον τοῦ Κετχουντᾶ Ἀχμέτ Ἀγᾶ, μὲ οἰκίαν τοῦ Δημοσίου ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν⁵⁶ ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους. Ταύτην τὴν οἰκίαν του μεθ' ὄλων τῶν δικαιωμάτων καὶ ὠφελειῶν, διὰ προτάσεως καὶ παραδοχῆς ἐκ μέρους του, διὰ πωλήσεως ἐγκύρου καὶ ὀριστικῆς καὶ ἀντὶ τοῦ τιμήματος τῶν πενήκοντα ἄσλανίων γροσίων, ἐπώλησεν εἰς τὸν Τζώριτζην Σαλακλόν, παρ' οὗ, μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ ἀκινήτου, ἔλαβε τὸ διαληφθὲν τίμημα τῶν πενήκοντα ἄσλανίων γροσίων. Ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ ἀναφερομένη οἰκία ἀπέβη ἰδιοκτησία ἐξ ἀγορᾶς τοῦ δηθέντος Τζώριτζη, ὅστις ἄς

⁵²) 12 Μαΐου 1659.

⁵³) 12 Ἀπριλίου 1659.

⁵⁴) Τοῦ ἐπὶ ἐνετοκρατίας Φούντικου ἢ Miri Anbari ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐξ οὗ καὶ ἡ πλατεῖα Ἀμπάρ Ἀλτι (σημ. Ἐλευθερίου Βενιζέλου). Εἶναι τὸ οἶκημα τὸ χρησιμοποιηθὲν πρὸ τοῦ πολέμου ὡς Ἀστυνομικὸν Τμήμα Ἡρακλείου.

⁵⁵) Βλ. ὑποσ. 28.

νέμηται ταύτην ὡς βούλεται. Μετὰ τὴν ἱερονομικὴν ἐπικύρωσιν τούτων κατεχωρίσθη ἡ προᾶξις αὕτη ὧδε τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τοῦ Σιαμπάν τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα δύο⁵⁶.

Οἱ μάρτυρες: Μεχμέτ Μπεσέ κλητῆρ, Ἄλῃ Τσελεμπῆ υἱὸς Ἀβδουλλάχ, Χουσεῖν Βέης υἱὸς Μουσιαφᾶ κ.ἄ.

7.

Κῶδιξ 3ος, σελ. 168. Ἀριθ. μεταφρ. 532.

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ διακεκριμένος προύχων Χαλήλ Ἐφένδης υἱὸς Ἰμπραχίμ, πληρεξούσιος ἐπίτροπος διὰ τὴν κατωτέρω ὑπόθεσιν ἐκ μέρους τοῦ ἄλλοτε Δεφτερδάρη τῆς νήσου Κρήτης, μεγαλοδώρου καὶ ἐκλαμπροτάτου Ἐμποῦ Βεκῆρ Ἀγᾶ καὶ κατέθεσεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Λουκᾶ, θετοῦ υἱοῦ τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Μαγαρίτες ἐπαρχίας Μυλοποτιάμου καὶ νῦν ἐν Χάνδακι κατοικοῦντος φόρου ὑποτελοῦς Μηλιώτη τὰ ἀκόλουθα: Κατὰ τὸ ἔτος χίλια ὀγδοήκοντα ἓνα⁵⁷ ὁ Μηλιώτης κατεῖχε⁵⁸ τὰ χωρία Ἀτσιπόπουλο καὶ Γάλος τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης. Ἐκ τῶν κατ' ἀποκοπὴν φόρων τῶν δύο τούτων χωρίων εἶχε μείνει ὑπόλοιπον τὸ ποσὸν τῶν ἐξήκοντα χιλιάδων πεντακοσίων ἑβδομήκοντα ἑννέα ἄσπρων. Νῦν δηλῶ ὑπὸ τὴν ἐκτεθεῖσαν ιδιότητά μου, ὅτι ἔλαβον ἀνελλιπῶς παρὰ τῶν χειρῶν τοῦ ῥηθέντος πληρεξουσίου ἐπιτρόπου Λουκᾶ τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν ἐξήκοντα χιλιάδων πεντακοσίων ἑβδομήκοντα ἑννέα ἄσπρων. Μετὰ τὴν ἱερονομικὴν ἐπικύρωσιν τούτων κατεχωρίσθη ἡ προᾶξις αὕτη ὧδε μεσοῦντος τοῦ μηνὸς Ζηλιτζέ τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα δύο⁵⁹.

Οἱ μάρτυρες: Χουσεῖν Βέης υἱὸς Μουσιαφᾶ, Καρὰ Μουσιαφᾶ Τσαοὺς κλητῆρ, Ἐλχάτζ Γιουσούφ Μπᾶς Πακῆ Κολουῦ, Γιουσούφ Μπεσέ υἱὸς Ἀβδουλλάχ κλητῆρ, Ἐλιὰς Τσαοὺς κ.ἄ.

8.

Κῶδιξ 4ος, σελ. 213. Ἀριθ. μεταφρ. 687.

Ὁ Μεχμέτ Ἀγᾶς υἱὸς Πιαλέ, Κετχουντιᾶς καὶ πληρεξούσιος ἐπίτροπος τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Ἐγιαλειοῦ Κρήτης καὶ ἐν τῇ φρουρᾷ τῆς πόλεως Χάνδακος διατελοῦντος περιουσιᾶτου, ἐνδοξοτάτου, ἐκλαμπρο-

⁵⁶) 26 Νοεμβρίου 1671.

⁵⁷) 1670 μ.Χ.

⁵⁸) Zabt idmekle. Διὰ τῶν λέξεων τούτων ὑπεδηλοῦτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς τοὺς κώδικας ἢ ἀνάληψις εἰσπράξεως φόρου τινός.

⁵⁹) 4 Ἀπριλίου 1672.

τάτου και έντιμοτάτου Βεζύρου Ίμπραχίμ Πασά⁶⁰, εμφανισθείς ένώπιον του Ίεροῦ τούτου Συμβουλίου κατέθεσεν υπό τήν έκτεθεισαν ιδιότητά του τὰ ακόλουθα: Ὁ Ἀχμέτ Ἀγās, τέως Κετχουντιās του έξοχωτάτου έντολοδότου μου, ανήγειρεν έν τῇ πλησίον του Σεραγίου⁶¹ κειμένη οίκία του φόρου ύποτελοῦς Μηλιώτη, κατοπιν άδειας και διαταγῆς του ίδιου, δια χρημάτων του ύψηλοτάτου έντολοδότου μου, έν βαλανεϊον⁶² μετά μιās ύελοφράκτου αϊθούσης, μεθ' ένός Ισογείου δωματίου, ένός σοφά, μιās αὐλῆς, ένός ύποσιέγου με ξυλίνην σκεπήν, ένός χωρίσματος δια σανίδων και ένός άποχωρητήριου. Αιτιῶμαι ὅπως μεταβῶμεν επί τόπου και προβῶμεν εἰς τήν διαπίστωση και εκτίμησιν τούτων. Κατόπιν τούτου άπεστάλη εκ μέρους του Ίεροδικείου ὁ Μεβλάνα Χουσεϊν, ὅστις, ὁμοῦ μετά του άρχιτέκτονος του Δημοσίου και τῶν κάτωθι του παρόντος ύπογεγραμμένων μουσουλμάνων, μεταβās επί τόπου, μετά τήν υπό του άρχιτέκτονος γενομένην καταμέτρησιν, διεπίστωσε και ύπελόγησεν επί παρουσία του Δουκά υἱου Φραγκιᾶ, τομίμως διορισθέντος πληρεξουσίου επιτρόπου του αναφεροθέντος Μηλιώτη τὰ ακόλουθα: Ἐδαπανήθησαν δια τοιχοποιΐαν 59 τετραγωνικῶν πήχεων πρὸς 40 ἄσπρα τὸν πῆχυν 2360 ἄσπρα, δια μιαν γούρναν 200 ἄσπρα, δια 4 κρουνοὺς 400 ἄσπρα, δια τήν εκ 18 τετραγ. πήχεων δεξαμενήν ὕδατος πρὸς 50 ἄσπρα 900 ἄσπρα, δι' ἓνα λέβητα 500 ἄσπρα, δια πλακόστρωσιν 18 τετραγωνικῶν πήχεων πρὸς 30 ἄσπρα 540 ἄσπρα, δια λιθοδμήτους τοίχους μήκους και ὕψους 322 πήχεων πρὸς 16 ἄσπρα 5152 ἄσπρα, δι' ἓνα σοφά εκ χώματος ὕψους και μήκους 32 τετραγωνικῶν πήχεων πρὸς 3 ἄσπρα 96 ἄσπρα, δι' επιδιόρθωσιν 28 τετραγ. πήχεων πλακοστρώτου πρὸς 6 ἄσπρα 168 ἄσπρα, δια πλακόστρωσιν 48 τετραγ. πήχεων του ἐσωτερικοῦ τῆς ύελοφράκτου αϊθούσης πρὸς 7 ἄσπρα 336 ἄσπρα, δια πλακόστρωσιν του δυπέδου του ἐσωτερικοῦ δωματίου 32 τετραγ. πήχεων πρὸς 7 ἄσπρα 224 ἄσπρα, δι' αξίαν μιās θύρας 40 ἄσπρα, δια τήν σκεπήν εκ 80 τετραγ. πήχεων πρὸς 40 ἄσπρα 3200 ἄσπρα, δια τοὺς 20 πήχεις του ύποσιέγου πρὸς 25 ἄσπρα 500 ἄσπρα, δια τοὺς 21 πήχεις του εκ σανίδων χωρίσματος πρὸς 30 ἄσπρα 630 ἄσπρα, ἤτοι τὸ ὅλον 15246 ἄσπρα. Μετά τήν γενομένην δι' ὕπολογισμοῦ διαπίστωση εκ μέρους του άρχιτέκτονος και τῶν λοιπῶν εμπειρογνομόνων, ὅτι μόλις με τὸ ανωτέρω αναφεροθέν ποσὸν δύναται νὰ ανεγερθῆ τὸ βαλανεϊον τουτο, προέβη ὁ ἔφηθεις Μεβλάνα εἰς τήν επί τό-

⁶⁰) Του τρίτου μετά τήν ἄλωση του Χάνδακος Πασά του Φρουρίου.

⁶¹) Τὸ ἐπὶ ἐνετοκρατίας Palazzo Generale μετετράπη υπό τῶν Τούρκων εἰς Σεράγιον, γνωστὸν υπό τὸ ὄνομα «Πόρτα του Πασά» εἶναι ἡ πρό τινων ἐτῶν κατεδαφισθεῖσα παλαιὰ Νομαρχία.

⁶²) Βλ. ὕποσ. 27.

που καταγραφὴν τούτων καὶ εἶτα προσελθὼν εἰς τὸ Ἱεροδικεῖον ἀνεκοίνωσε καὶ ἡμῖν ταῦτα, ἅτινα τῇ ἰκτῆσει κατεγράφησαν ὧδε τῇ δεκάτῃ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς Ζηλκααδὲ τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα τρία⁶³.

Οἱ μάρτυρες: Ὁ διακεκριμένος ἄρχων Μουσλῆ Ἀγᾶς υἱὸς Ἀβδουλλάχ, τοῦ δεξιοῦ τῶν ἰπέων, ὁ διακεκριμένος πρῶχος Μεχμέτ Ἀγᾶς υἱὸς Ἀβδουλλάχ ἀρχηγὸς τῶν ἀζάπηδων τοῦ δεξιοῦ τομέως, ὁ διακεκριμένος πρῶχος Σουλεϊμάν Ἀγᾶς υἱὸς Ἀβδουλλάχ, ἀρχηγὸς τῶν ἐντοπίων τζεμπιτζήδων, ὁ διακεκριμένος μεταξὺ τῶν ὀμηλίκων τοῦ Σιαχίν Ἀγᾶς υἱὸς Ἀβδουλλάχ, ἄγᾶς τῆς Ἄκ Τάμπιας.

9.

Κῶδιξ 4ος, σελ. 218. Ἀριθ. μεταφρ. 690.

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Λουκᾶς υἱὸς Φραγκιᾶ, πληρεξούσιος ἐπίτροπος τοῦ κατοικοῦντος ἐν Χάνδακι πλησίον τοῦ τεμένου τοῦ ἐξοχωτάτου Μεγάλου Βεζύρου⁶⁴ φόρου ὑποτελοῦς Ἀνδρέου Μηλιώτη, τῆς πληρεξουσιότητος ταύτης πιστοποιηθείσης διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Τζώριτζη υἱοῦ Νικολοῦ καὶ τοῦ ἐτέρου Τζώριτζη υἱοῦ Φραγκιᾶ, καὶ κατέθεσεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ὑπὲρ οὗ ὁ τίτλος οὗτος Ἰγασὲ υἱοῦ Καζάρ⁶⁵, φόρου ὑποτελοῦς, τὰ ἀκόλουθα: Μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῆς παρούσης συμβάσεως ὁ ἐντολοδόχος μου ἔχει εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ μίαν οἰκίαν ὑπαγομένην εἰς τὰ βικουφικὰ ἀφιερῶματα τοῦ τεμένου τοῦ ἐξοχωτάτου Βεζύρου, ἐκτισμένην ἄνωθεν τοῦ καταστήματος τοῦ ῥηθέντος Ἰγασέ, συνορευομένην μὲ τὸ κατάστημα τοῦ Χαλλήλ Μπεσέ, μὲ ἄλλην οἰκίαν τοῦ ἐντολοδότου μου, μὲ τὸ Σεράγιον τοῦ Πασᾶ⁶⁶ καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν καὶ συνισταμένην ἐκ δύο ὁρόφων μὲ τέσσαρα δωμάτια καὶ ἐν ὑπόστεγον μὲ ξυλίνην σκεπὴν. Ταύτην τὴν οἰκίαν τοῦ ἐντολοδότου μου μεθ' ὄλων τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποκειμέ-

⁶³) 26 Φεβρουαρίου 1673.

⁶⁴) Τῆς γνωστῆς ἀρχιεπισκοπικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Τίτου, μεταπραθείσης ἅμα τῇ ἀλώσει τοῦ Χάνδακος εἰς τέμενος τοῦ πορθητοῦ Μ. Βεζύρου Ἀχμέτ Κιοπρουλῆ καὶ διὰ τοῦτο ἀκουόμενον ὡς Βεζύρ Τζαμί.

⁶⁵) Ἀρμενικὸν ὀνοματεπώνυμον.

⁶⁶) Εἰς τὸ ἀπέναντι τοῦ τεμένου Βεζύρ Τζαμί ἐκτεταμένον μέγαρον τῆς λατινικῆς ἀρχιεπισκοπῆς καὶ εἰς τὰς παραπλευρῶς τούτου οἰκίας ἐγκαθίσταντο οἱ ἐκάστοτε ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κιοπρουλῆ προερχόμενοι Πασάδες τοῦ Χάνδακος. Τὸ κτηριακὸν τοῦτο συγκρότημα ἀναφέρεται εἰς τοὺς τουρκ. κώδικας ὡς Kūçük Seray (Μικρὸν Σεράγιον) κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸ σεράγιον τοῦ Πασᾶ (παλαιὰν Νομαρχίαν), ὅπερ ἠκούετο ὡς Seray Kebir (Μέγα Σεράγιον) ἢ Πόρτα τοῦ Πασᾶ· βλ. ἐν Τ.Α.Η. Κῶδ. 7ος, σ. 4.

νων, διὰ προτάσεως καὶ παραδοχῆς ἐκ μέρους του, διὰ πωλήσεως ἐγκύρου καὶ δριστικῆς καὶ ἀντὶ τοῦ τιμήματος τῶν ἑκατὸν τριάκοντα ἀσλανίων γροσίων, ἐπώλησα καὶ παρέδωκα εἰς τὸν δηθέντα Ἴγισέ, παρὰ τοῦ ὁποίου, μετὰ τὴν ἀποδοχὴν καὶ παράδοσιν τοῦ ἀκινήτου, ἔλαβον ἀνελλιπῶς δλόκληρον τὸ διαληφθὲν τίμημα τῶν ἑκατὸν τριάκοντα ἀσλανίων γροσίων ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ οἰκία αὕτη ἀπέβη ἰδιοκτησία ἐξ ἀγορᾶς τοῦ Ἴγισέ, δικαιουμένου νὰ νέμηται καὶ διαχειρίζεται ταύτην, ὡς βούλεται. Μετὰ τὴν ἱερονομικὴν ἐπικύρωσιν πάντων τούτων κατεχωρίσθη ἡ προᾶξις αὕτη ὧδε κατὰ τὰς ἀρχὰς Ζηλητιζέ τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα τρία⁶⁷.

Οἱ μάρτυρες: Χαλήλ Μπεσέ υἱὸς Ἀβδουλλάχ, Γιουσούφ Μπεσέ υἱὸς Ἀβδουλλάχ, Χουσεῖν Βέης υἱὸς Μουσταφᾶ, Ἀβάζ Βέης υἱὸς Ἀβδουλλάχ⁶⁸, Κούρι διερμηνεὺς υἱὸς Μπογᾶς⁶⁹.

10.

Κῶδιξ 4ος, σελ. 460. Ἀριθ. μεταφρ. 870.

Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Διοικητὴν Χάνδακος Μουσταφᾶ Πασᾶν⁷⁰ καὶ τὸν Ἱεροδίκην τῆς πόλεως ταύτης.

Γενέσθω ὑμῖν γνωστὸν διὰ τῆς παρούσης αὐτοκρατορικῆς μου διαταγῆς, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς νήσου Κρήτης δι' ἀναφορᾶς των, ἀπευθύνθεισης πρὸς τὸν ὑψηλὸν μου αὐτοκρατορικὸν θρόνον, μοὶ γνωσιοποιούσιν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ εἰς τὴν Πόρταν τῶν Πασάδων Χάνδακος⁷¹ μέχρι ἐσχάτων διατελέσας διερμηνεὺς Λουκᾶς, δι' ἐιργείας του ἀντιβαινούσας πρὸς τὸν Ἱερὸν Νόμον καὶ τοὺς Κανονισμοὺς, ὡς καταπιέσας καὶ βλάβας πολλαχῶς τούτους, ἐπαύθη διὰ προγενεστέρως ἱερᾶς μου δια-

⁶⁷) 11 Μαρτίου 1673.

⁶⁸) Ὡς ἐμφαίνεται εἰς τοὺς κώδικας τοῦ Τ. Α. Η. κατὰ τὴν καταχώρισιν τῆς ἐξισλαμιστηρίου πράξεως, ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ Ἱεροδίκου ἢ ὑπὸ τῶν παρισταμένων μαρτύρων ἓν οἰονδήποτε ὄνομα εἰς τὸν νεοφώτιστον. Προέκυπτεν ὁμῶς εἶτα τὸ ζήτημα τῆς ἐπωνυμίας (οἱ Τοῦρκοι συνήθως ἐχρησιμοποιοῦν ὡς ἐπωνυμον τὸ ὄνομα τοῦ πατρός). Διὰ νὰ δοθῇ μία γενικὴ λύσις εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, καθιερώθη νὰ λαμβάνουν οἱ ἐξισλαμιζόμενοι τὴν ἐπωνυμίαν «υἱὸς Ἀβδουλλάχ», ὅπερ σημαίνει υἱὸς τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, ὡς ἦτο φυσικόν, εἶχον καὶ πάντες οἱ γενίτσαροι. Ἀπὸ τοῦ 1645 - 1830 πυκνὴ εἶναι ἡ μνεῖα «υἱῶν Ἀβδουλλάχ» εἰς τοὺς κώδικας τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου.

⁶⁹) Ἀρμενικὸν ὀνοματεπώνυμον.

⁷⁰) Βλ. περὶ αὐτοῦ «Κρητικὰ Χρονικὰ» Β', σ. 336 ὑποσ. 42.

⁷¹) Βλ. ὑποσ. 61.

ταγῆς, κοινῇ συναινέσει ἐξελέγη ὑπ' αὐτῶν⁷² καὶ ἐθεωρήθη κατάλληλος καὶ ἱκανὸς διὰ τὴν θέσιν ταύτην ὃ τέως ὡς διερμηνεὺς ὑπηρετήσας, ἐπὶ εὐθύτητι δὲ καὶ χρησιμότητι καὶ διὰ τὰς προσηγηθείσας ὑπηρεσίας του διακριθεὶς, Ἄνδρέας Μηλιώτης, φόρου ὑποτελής, καὶ αἰτοῦνται ὅπως ἐκδοθῆ ἱερὰ ἐπὶ τούτοις διαταγὴ μου. Φρόντισον ὁθεν, σὺ ὁ ἐξοχώτατος Βεζύρης, πληροφορούμενος παρὰ τινος ἐντίμου καὶ καλοῦ ῥαγιαῖ τίς μεταξὺ τῶν δύο εἶναι ὁ καλύτερος καὶ δυνάμενος νὰ ἐργασθῆ ἐπωφελῶς ὑπὲρ αὐτῶν, νὰ διορίσῃς τοῦτον ὡς διερμηνέα. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐξεδόθη ἡ παροῦσα διαταγὴ μου. Ἐντέλλομαι, ἅμα τῇ λήψει τοῦ ἱεροῦ τούτου ὁρισμοῦ μου, ὅπως, ἐνεργῶν συμφώνως πρὸς τὴν ἐκδοθεῖσαν ἐπὶ τούτοις διαταγὴν μου, φροντίσῃς, σὺ ὁ ἐξοχώτατος Βεζύρης, νὰ πληροφορηθῆς παρὰ τινος ἐντίμου καὶ καλοῦ ῥαγιαῖ τίς μεταξὺ τούτων εἶναι ὁ καλύτερος καὶ δυνάμενος νὰ ἐργασθῆ ἐπωφελῶς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοῦτον διορίσῃς διερμηνέα. Οὕτω γίγνωσκε, ἀφοῦ δὲ διεξέλθῃς τὸν αὐτοκρατορικὸν μου τοῦτον ὁρισμόν, παράδωπον εἶτα αὐτὸν εἰς χεῖρας τῶν ῥαγιαδῶν πρὸς φύλαξιν καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον ἐμπιστεύθητι. Ἐγράφη μεσοῦντος τοῦ μηνὸς Τζεμαζίουλεβελ τοῦ ἔτους χίλια ἐνενηκοντα ἕξ⁷³.

Ἐκ τῆς περιφρουρήτου Ἀδριανουπόλεως

Ἐλήφθη τῇ 2^α τοῦ μηνὸς Ζηλχιτζέ τοῦ ἔτους χίλια ἐνενηκοντα ἕξ⁷⁴.

11.

Κῶδιξ 4ος, σελ. 421. Ἀριθ. μεταφρ. 850.

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Κωνσταντῆς υἱὸς Φραγκιᾶ, φόρου ὑποτελής, κάτοικος τοῦ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μαγαρίτες τῆς ἐπαρχίας Μυλοποιάμου τμήματος πόλεως Χάνδακος, κειμένου Μετοχίου Βενάλι⁷⁵, καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Τζανάκη υἱοῦ Τζελέντη⁷⁶, ἱεροδικαστικῶς διορισθέντος πληρεξουσίου ἐπιτρόπου

⁷²) Δηλαδή τῶν χριστιανῶν. Καὶ ἐκ μεταγενεστέρων τουρκικῶν ἐγγράφων φαίνεται ὅτι ὁ Γραμματικὸς τῆς Πόρτας ὑπεδεικνύετο ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν καὶ τῶν προκρίτων τῆς νήσου, οἱ ὁποῖοι συνήρχοντο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ ὄριζον τὸν ὑποδειχθησόμενον «κοινῇ συνενάσει».

⁷³) 10 Ἀπριλίου 1685.

⁷⁴) 21 Ὀκτωβρίου 1685.

⁷⁵) Δυσανάγνωστον. Δύναται νὰ ἀναγνωσθῆ καὶ Βιγλί. Οὐδὲν ἀγρόκτημα φέρει σήμερον εἰς Μαγαρίτες τὸ ὄνομα τοῦτο.

⁷⁶) Διετέλεσε κατὰ τὰ ἔτη 1683-5 ἀντιπρόσωπος τῶν Πατριαρχείων ἐν Χάνδακι. Οἰκογένεια Τσελεντάκη ὑπάρχει σήμερον εἰς τὸ χ, Ἅγιος Θωμᾶς Μονοφατίου.

διὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς κατωτέρω δηλώσεως ἐκ μέρους τοῦ Ἀνδρέου Μηλιώτη, φόρου ὑποτελοῦς, κατέθεσε τὰ ἀκόλουθα: Εἶχον δανεισθῆ παρὰ τοῦ ἐντολοδότου Ἀνδρέου Μηλιώτη ἑκατὸν ἀσλάνια γρόσια, ἅτινα μοι ἐδάνεισε καὶ μοι παρέδωκεν οὗτος, τυγχάνουν δὲ ταῦτα χρέος μου πρὸς αὐτὸν ἀπαιτητὸν καὶ πληρωτέον. Ἐναντι τοῦ χρέους μου τούτου ἐμίσθωσα ἑαυτόν, διὰ τὴν εἰς ἣν ἤθελε μὲ χρησιμοποιήσει ὑπηρεσίαν, εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μηλιώτην, ὅστις καὶ ἀπεδέχθη τὴν μίσθωσιν ταύτην. Μετὰ τὴν κατ' ἀντιμωλίαν ἐπικύρωσιν τῆς δηλώσεως ταύτης καὶ ἐκ μέρους τοῦ ἐντολοδόχου κατεχωρίσθη τῇ αἰτήσει ἡ προᾶξις αὕτη ὧδε τῇ πέμπτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς Ζηλχιτζὲ τοῦ ἔτους χίλια ἐνε- νήκοντα ἕξ¹⁷⁾.

Οἱ μάρτυρες: Μαχμούτ Ἀγᾶς Κεϊχουντιᾶς τῶν λοχιῶν, Ὀσμὰν Ἐφένδης υἱὸς Μεχμέτ, Ρεϊζὲπ Τσελεμπῆς υἱὸς Βελῆ, Χουσεῖν Μπεσὲ υἱὸς Ὀσμὰν, Μεχμέτ Τσελεμπῆς υἱὸς Χιζιρ κ.ἄ.

ΝΙΚ. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ

¹⁷⁾ 24 Ὀκτωβρίου 1685.